

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Diplomová práce

Bc. Michaela Dvořáková

Hrad Týřov

Jeho někdejší význam, hmotná kultura a stavební podoba

The Týřov castle. His former significance, material culture and building form.

Praha 2016

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 14. července 2016

.....

Jméno a příjmení

Poděkování

Děkuji všem přátelům, kteří mě v této práci podporovali. Dík patří i mé rodině, které náleží zvláštní poděkování za projevenou trpělivost. Především děkuji své největší opoře, která mě provází radostmi archeologie i života. Děkuji i vedoucímu práce, který mě svými otázkami dovedl ke zdárnému cíli.

Klíčová slova (česky)

Hrad; středověk; stavební vývoj; hmotná kultura; terénní reliéf; krajina

Klíčová slova (anglicky):

Castle; Middle Ages; buildings progression; material culture; terrains relief; landscape

Abstrakt (česky)

Diplomová práce řeší základní otázky v bádání o hradech, a to na konkrétním příkladu v podobě Týřova. Zabývá se historií a stavebním vývojem hradu, včetně diskuse o původu stavební tradice, kdy se v předchozích pracích uvažovalo o importu francouzské architektury. Podstatnou částí práce je řešení problematiky hradu v krajině, kde je kladen důraz na přírodní podmínky, které udávají stavební podobu hradu. Dalším aspektem, který byl v práci řešen, je navázání hradu na místní infrastrukturu a významné dopravní uzly nebo překážky (brody apod.) včetně návaznosti na služebné vsi a zdroje surovin. Ve studiu hradů jsou také často akcentovány funkce hradu. V řešení této problematiky se musíme zabývat jeho stavební podobou, infrastrukturou, zázemím, zdroji surovin a inventářem hradu, který vypovídá o společenském postavení jeho obyvatel. Poslední částí práce je zpracování vybraného souboru materiálu. Toto zpracování poskytlo dataci keramiky poloviny 13. století, která dosud v regionu chyběla. Zpracovaný materiál vypovídá i o každodenním životě obyvatel hradu.

Abstract (in English):

This thesis solves the fundamental questions in research on castles and factual example in the form of Týřov. It deals with the history and architectural development of the castle, including a discussion of the origin of architectural traditions, which in previous works considered for the import of French architecture. A substantial part is dealing with the castle in the landscape, where the emphasis is on natural conditions, which give structural form of the castle. Another aspect that has been solved in this work is to establish a castle on the local infrastructure and major traffic junctions, or obstacles (fords, etc.), Including a link to the village maids and raw materials. In the studio castles are often accentuated features of the castle. In addressing this issue we must address its structural form, infrastructure, facilities, raw material and inventory of the castle, which reports on the social status of its inhabitants. The last part is the processing of the selected file material. This process yielded pottery dating the 13th century, which still missing in the region. The processed material is also evidenced by the daily life of the inhabitants of the castle.

1	ÚVOD	8
2	STRUČNÉ DĚJINY TÝŘOVA.....	10
3	STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM.....	14
3.1	Horní hrad.....	16
3.1.1	Opevnění	16
3.1.2	Vchod	18
3.1.3	Vnitřní zástavba.....	19
3.1.4	Přihrádek	21
3.2	Dolní hrad.....	22
4	TÝŘOV V KRAJINĚ	25
4.1	PŘÍRODNÍ PODMÍNKY	26
4.1.1	Zdroje surovin	27
4.1.2	Areály zpracování surovin	29
4.2	ZÁZEMÍ.....	29
4.2.1	Hrad, předhradí, podhradí, předsunutá opevnění	30
4.2.2	Služebné vsi.....	31
4.2.3	„site catchement analysis“	33
4.2.4	Manský systém.....	34
4.3	INFRASTRUKTURA	34
4.4	VOLBA STAVENIŠTĚ A OBRANYSCHOPNOST	36
4.5	FUNKCE HRADU	37
5	ZPRACOVÁNÍ ZVOLENÉHO SOUBORU MATERIÁLU.....	40
5.1	Cíle a metoda zpracování zvoleného souboru	40
6	CHRONOLOGIE TÝŘOVSKÉHO MATERIÁLU	42
6.1	Sonda III	42
6.2	Sonda XIV	43
6.3	Sonda XVI.....	43

6.4	Sonda XVII.....	44
7	ROZBOR ARTEFAKTŮ.....	45
7.1	Keramika	45
7.1.1	Nejstarší horizont: keramika 2. poloviny 13. století	45
7.1.2	Keramika 14. století	46
7.1.3	Keramika 15. století	47
7.1.4	Keramika 16. století	48
7.2	Sklo.....	49
7.3	Kovy	49
7.4	Malta, mazanice, cihly, prejzy.....	49
7.5	Kosti.....	50
7.6	Kameny.....	51
7.7	Mladší nálezy.....	51
8	KE KAŽDODENNÍMU ŽIVOTU OBYVATEL TÝŘOVA	52
8.1	Jídlo a pití	52
8.2	Bydlení.....	54
8.3	Hygiena.....	54
8.4	Volný čas	55
9	ZÁVĚR	57
10	PRAMENY	59

1 ÚVOD

„Skorem zapomenutý stojí tento krásný hrad v krajíně rozkošné položený a sám sebou z nejedné příčiny zajímavý, zapomenutý proto, že jest od moderních spojovacích prostředků příliš vzdálen.“ Takto uvádí kapitolu o hradu Týřovu August Sedláček ve svém nepřekonatelném díle (Sedláček 1935, 60). Pravdivost této úvodní věty trvá až do dnešních dnů. Zřícenina stojí na skále daleko ode všech dnešních komunikací ve středu lesa, obtékána Berounkou, Úpořským potokem a říčkou Cisternou, dovede nás k ní pouze žlutá turistická značka velice romantickou cestičkou. Dříve zde ale dopravní situace byla jistě zcela jiná, vždyť jak popisuje i Sedláček (1935, 60): „Jde-li se od něho na vysokou horu k východu slunce položenou, viděti tu v lese cestu, která se k němu od výšiny zatáčela. Pokračování její jde skrze lesy ke Křivoklátu. Jinou cestu viděti, ana jde volně nahoru od bývalé rybárny u Oberdocha řečené.“ Zároveň se z místních pověstí dozvídáme i brodu přes řeku Berouнку v místech pod tímto hradem. Hradu Týřovu se má věnovat předkládaná diplomová práce a to z následujících důvodů.

Na konci vlády rodu Přemyslovců se začala českými zeměmi šířit dvorská kultura. K ní neodmyslitelně patří i hradní architektura, v níž se snoubí reprezentace, nutná k projevům rytířské kultury, obranyschopnost, obyvatelnost, správní funkce a mnoho dalších funkcí. Jedním z nejdůležitějších a de facto nejstarších kamenných hradů v Čechách, které vznikaly v době posledních Přemyslovců, je hrad Týřov. Ten je umístěn na jihozápadním okraji „přemyslovského loveckého hvozdu“, což jde opět ruku v ruce s životem královského dvora a rodící se šlechty, kdy lov byl výsadou elity a poskytoval mnoho možností v oblasti sebe prezentace. Význam Křivoklátska jakožto loveckého revíru je značný již od 11. století a právě výstavba Týřova zde jistě souvisí právě s reprezentací. Jaký byl však význam Týřova jako takového? Jaké plnil úlohy v tomto regionu? Jaký byl jeho stavební vývoj?

Tento hrad byl ve své době jistě velice významný, první písemná zmínka z podzimu roku 1249 se týká pobytu krále Václava I. na Týřově, kde měl zajmout svého revoltujícího syna Přemysla Otakara II. i s jeho družinou (*FRB II*, 308). Neznamena to ale nutně, že tento hrad byl tehdy vystavěn ve stejné podobě, v jaké ho můžeme dnes navštívit a v jaké ho potkal A. Sedláček. Pravděpodobně zde bylo pouze menší stavení, které v dnešním kamenném hradu zcela zaniklo a není na povrchu nijak patrné.

Archeologický výzkum T. Durdíka ze 70. – 80. let 20. století měl osvětlit otázky stavebního vývoje, hmotné kultury vrcholného středověku a významu Týřova ve vývoji české hradní architektury. Z tohoto výzkumu pochází množství materiálu, který ale dodnes nebyl komplexně zpracován. Z dosud publikované literatury o Týřově pochází především podrobné zpracování historických pramenů, diskuse o hradech typu francouzského kastelu, především o náležitosti Týřova k tomuto hradnímu typu a publikace nejdůležitějších, respektive nejkrásnějších nálezů.

Dosud ale chybí alespoň relativní chronologie nálezů na základě stratigrafického uspořádání, zhodnocení úpravy terénu při stavbě hradu a zasazení Týřova do sídelně-historického kontextu. Tato diplomová práce by měla řešit právě nadnesené otázky.

Protože během jedenáctiletého výzkumu bylo prozkoumáno přes 70 sond a pochází z nich tři sta beden artefaktů, zvolila jsem pro zpracování pouze dvanáct sond. Jedná se o sondy horního hradu, který je podle posledních stavebně-historických průzkumů nejstarší částí hradu a proto nám snad poskytuje celou chronologickou řadu nálezů včetně nejstaršího horizontu. Tato volba se jeví jako nejvýhodnější pro řešení otázky relativní chronologie regionu. Sondy byly zvoleny tak, že z nich lze vytvořit řez hradem v ose sever – jih a zahrnují patrně nejstarší části celé stavby. Tyto řezy nám umožní studium základových partií hradu a sledování vzájemné interakce hradní stavby a přirozeného terénu. Tyto sondy byly zvoleny kromě uvedených badatelských důvodů i proto, že na rozdíl od drtivě většiny sond dolního hradu ke zvoleným sondám se zachovala dokumentace. Dochovaná dokumentace v případě Týřova znamená terénní náčrty a kresebnou dokumentaci v měřítku 1:20, která je někdy doplněna i o nadmořské výšky. Bohužel, povodeň z roku 2002 měla poškodit většinu dokumentace, proto je v současnosti situace taková, že dolní hrad neumožňuje vytvoření vícero řezů, nejvýše jednoho, který by mohl být součástí dalšího zpracování Týřova v případné disertační práci. V té by měla být mimo jiné řešena i otázka příslušnosti Týřova ke kastelům francouzského typu.

Tato diplomová práce po třinácti letech od poslední živé, bohužel nepříliš plodné diskuse o Týřově (*Durdík 2002; Razím 2002*) a od vydání jediné publikace věnované této unikátní stavbě (*Durdík 2001*) znovu otevírá mnoho otázek a nabízí i další. V předkládané diplomové práci chci rovněž přispět ke zpracování alespoň části materiálu nasbíraného během archeologického výzkumu. Ráda bych se pokusila i o komplexní interpretaci Týřova. Jak už nastínil V. *Razím* (2005, 86), bez zpracování archeologického výzkumu není možné v interpretaci pokročit. Protože základem této diplomové práce je zpracování archeologického výzkumu, můžu se tedy o interpretaci pokusit.

2 STRUČNÉ DĚJINY TÝŘOVA

Toto téma bylo zpracováno už vícekrát a vždy velmi pečlivě. První historie Týřova byla vytvořena A. Sedláčkem (1937, 60 - 70) a V. Kočkou (1937). Obě tyto práce jsou de facto soupisem pramenů, k nimž ale nepřistupují kriticky, a tím pádem jsou pro nás pouze pomůckou, která nám umožňuje snáze dohledat existující prameny, případně usnadňuje extrakci podstatných údajů ze středověkých kronik a z pramenů diplomatické povahy. Dílo V. Kočky je pro bádání o Týřově v krajinných souvislostech zajímavější, protože se věnuje dějinám širšího regionu a zabývá se i jejich propojením. V 70. letech 20. století vznikl nový nástin dějin Týřova v rámci stavebně-historického průzkumu (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 1 – 16). Shrnutí dějin se pak znovu objevuje u T. Durdíka (2001, 8- 15) a posléze u V. Razíma (2002a), ale to už v kontextu hradní architektury v Evropě. Z důvodu několikerého zpracování nebudou dějiny hradu v této práci zpracovány nijak podrobně, zaměříme se zde především na nejstarší dějiny hradu, protože jsou prakticky jediné a zároveň pro nás z archeologického hlediska významné v interpretaci, klidné 16. století krom zmínky o pustém Týřově pro nás z interpretačního hlediska nijak zajímavé není, natož následující období, kdy se na hradě nic nového neodehrávalo. Proto jsou v této práci dějiny popsány podrobně pouze pro 13. a 14. století.

První písemná zmínka se váže k podzimu roku 1249, kdy byl na Týřově zajat revoltující syn Václava I. Přemysl Otakar (*FRB II*, 308)¹. Někteří autoři soudí, že v době zajetí měl Týřov podobu celého kamenného hradu v rozsahu dodnes zachovaného půdorysu. Důvodem pro tuto domněnku měla být výjimečnost této události. Často se setkáváme i s názorem, že Týřov byl už od svého počátku de facto královským vězením (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 2), kde byli vězněni významní šlechtici a dokonce i následníci trůnu. O tom ale prameny nic nevypovídají, v této první zmínce se píše pouze o zajetí, ale věznění probíhalo jinde. Vše nasvědčuje tomu, že hrad v té době měl jinou podobu, ale jakou, to není zcela jisté (viz kapitola Stavebně-historický průzkum). Můžeme pracovat s teorií, že zde byly především dřevohliněné stavby, marginálně i částečně nebo zcela zděné stavby, které mohly být přestavěny. Tomu nasvědčuje datace nejstaršího objektu ze sondy I, což měla být nejstarší kuchyně ve formě „polozemnice“ datovaná podle doprovodného materiálu do 13. století (*Durdík 1987*, 361).

---

¹ „...Post evolutionem vero quator septimanarum rege in quodam castello Tyrow nominato commorante, filius eis cum quibusdam nobilibus ad eum accessit, petiturus sibi et fidelibus suis gratiam amplioem, quam per plures nuntios eidem filio et nobilibus promiserat, si ad eis in praefato castello veniret praesentiam. Tunc rex nacta opportunitate, quam animo suo diu conceperat, filium suum et quosdam nobiles in eodem castello detinuit, ac penitus immemor suae promissionis, filium suum in quendam munitionem firmissimam transmisit custodiendum. Nobiles autem terrae remisit ad castrum Praegae, districtissime praeciapiens, eos binos et binos in singulis arceribus detrudat cathenatos.“ – překlad z edice: „...Po uplynutí pak čtyř neděl (*od 24. srpna*), když král přebýval na jednom hradu řečeném Týřov, královi s několika pány přišel jest k němu, chtěje žádati pro sebe i své věrné milosti hojnější, kterou on po více poslich byl témuž synu svému a pánům slíbil, když by v jeho přítomnost přijel na zámku prvé řečeném. Tu král, dostav příležitosti, již sobě v mysli dávno byl přál, syna svého i některé pány na témž zámku jal, a dokonce nedbaje slibu svého, syna dal odvézti zpět na hrad Pražský, nařídív jak nejpřísněji, aby dva a dva byli v poutech uvrženi do jednotlivých žalářů.“ (*FRB II*, 305).

Následuje písemný doklad z 16. prosince roku 1250, kdy byl povýšen do rytířského stavu jakýsi Medvěd (*FRB II*, 287)². V tomto prameni se píše o Týřově, kde se patrně všichni zúčastnění sešli, přesto ale k samotnému opásání došlo na Velízi, který je vzdušnou čarou vzdálen pouhých šest kilometrů. Po dnešních trasách by cesta byla dlouhá asi 14 kilometrů. Jak bylo ale zjištěno analýzou výškopisu pomocí rozboru výsledků leteckého laserového skenování, cesta vedla pravděpodobně přes Vápenný vrch, pod Karlovou vsí se stáčela podél Úpořského potoka, dále na Broumy a přes Broumy na Velíz. Tato cesta, která byla i dohledána v terénu (vyznačena v Mapě č. 3) je dlouhá asi sedm a půl kilometrů.

Zmínka o pasování Medvěda nás informuje i o skutečnosti, že na Týřově nebyl žádný sakrální prostor, v němž by mohl proběhnout tento obřad. Jediná kaple, která by vyhovovala potřebám pasování, byla zjevně až na Velízi, kde je kaple písemně nepřímou doložena již roku 1100 (*Razím a kol.* 2010, 12).

Tyto dvě písemné zmínky jsou dlouhou dobu v pramenech jediné, s další se setkáváme až v roce 1313, kdy se píše o vysazení Kožlan a jejich povinnosti vyživovat Týřov (*RBM III*, 55). Podrobnosti o této povinnosti jsou uvedeny v kapitole věnované krajině.

14. století je pro nás na informace bohatší. Už v roce 1315 zde měl být vězněn Jindřich z Lipé. Tato zpráva pochází od tří kronikářů, a to od Petra Žitavského (*FRB IV*, 229), od Františka Pražského (*FRB IV*, 382) a od Beneše z Weitmile (*FRB IV*, 471). První dva jmenovaní byli přímými současníky popisované události, tedy uvěznění Jindřicha z Lipé na Týřově, v té době spadajícím spolu s Křivoklátem pod správu Zajíce z Valdeka (*Kočka 1936*, 16). Beneš v části kroniky, která je pro nás nejpodstatnější de facto opisoval Františka Pražského. Nyní je podstatné se ale dostat ke konkrétním informacím. Kronice Beneše z Weitmile se zde z výše uvedeného důvodu věnovat nebudeme, zaměříme se na současné prameny. Zde dochází k zajímavému sporu o Týřov. Petr Žitavský totiž v kronice píše o Angerbachu³, zatímco ve stejné době o totožné události píše František Pražský jako o zajetí na Týřově⁴. Oba dva kronikáři byli současníky popisovaných událostí, přesto je zcela evidentní, že Zbraslavská kronika byla v kronice Františka Pražského opsána (což usuzují z totožných slovních vazeb), přesto je to pro nás ale indikace toho, že Angerbach i Týřov jsou jedno a totéž sídlo. To, že Angerbach je sídlo u Kožlan tvrdil Emler v poznámce pod čarou v citované edici. Proto patrně došlo k záměně v mnoha mladších publikacích. Podle Durdíka

---

² „...Eodem anno XVI Kal. Decembris Vitus, decanus Pragensis, mandato regis Wenceslai accepto, venit ad eum in castellum Tyrow, et sequenti die ad mandatum regis cinxit gladio Ursum, vilicum regis in Velis, in ecclesia sancti hannis baptistae coram quibusdam Bohemiae nobilibus...“ – překlad z edice: „...Téhož léta (1250) dne 16. prosince ... Vít, děkan pražský k rozkazu (*pověřen*) krále Václava přišel k němu na zámek Týřov, a druhého dne k rozkazu (*pověřen*) královi opásal mečem Medvěda vladaře (*správce*) králova na Velízi, v kostele sv. Jana Křtitele u přítomnosti mnohých šlechticů českých...“ (*FRB II*, 287)

³ „... in Angerbach castrum mox deducitur, ubi in turri sub duodecim virorum custodia diligenter mancipatus vinculis custoditur (*FRB IV*, 229) = do hradu Angerbachu brzo přiveden, kde ve věži péčí dvanácti mužů ve vězeňské vazbě pečlivě hlídán.

⁴ „... capitur manu armata et in Thirzow castrum mox deducitur, ubi in turri sub XII virorum custodia mancipatus vinculis custoditur (*FRB IV*, 382) = zajat mnoha ozbrojenci a na Týřov brzo přiveden, kde ve věži péčí dvanácti mužů ve vězeňské vazbě pečlivě hlídán.

je další informací utvrzující v chybné interpretaci skutečnost, že Angerbach u Kožlan neměl věž, o níž prameny píší.

V roce 1333, kdy se vrací králevic Karel do Čech z Francie, shledává, že hrady královské nejsou v králově držení. Nastalou situaci řeší tak, jak popisuje ve svém životopise *Vita Caroli*: „*Tehdy s velikými náklady a s úsilím nabychme najprvé hradův /Hrádku/, Tyřova, Lichtemburka, Lutic, Hradce, Pieska, Nečtin, Zbiroha, Tachova a Trutnova...*“ (*FRB III*, 379). Znovu se tedy setkáváme s Týřovem, který v této době změnil majitele. To přináší otázku, kdo vlastnil Týřov před Karlovým výkupem? Jistý je pouze Vilém Zajíc z Valdeka, uváděn v roce 1315 v souvislosti s výše jmenovanými událostmi. Z literatury se ale dozvídáme, že správcem nebo přímo majitelem Týřova byl již v roce 1307 (*Kočka 1936*, 137).

Maiestas Carolina, zákoník, připravovaný Karlem IV. v letech 1350 – 1351 ustanovuje majetky nezczizitelné a podmíněčně zczizitelné. Mezi podmíněčně zczizitelnými (k půjčení neb zástavbě ne však déle než na deset let) se objevuje i Týřov (*AČ III*, 87). Tuto informaci T. Durdík považuje za důkaz úpadku významu Týřova (*Durdík 2001*, 11). Informace z vybrané odborné literatury pokles významu tohoto hradu snad potvrzují, neboť se dozvídáme, že v letech 1341 – 1349 putoval Týřov od jednoho majitele k druhému (*Kočka 1936*, 137).

V roce 1360 zastavil Karel IV. Týřov Janovi Bavorskému (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 3), ale už v roce 1361 jsou připojovány některé vsi (Kožlany, Zavidov, Chmelištnou, Broumy, Újezdec a Mlečice) k Týřovu, který je spravován královským místodržícím (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 3), z čehož lze soudit, že hrad byl opět v královském majetku.

V letech 1392 – 1399 víme o existenci týřovských purkrabí, ale jejich jména nejsou známa (*Kočka 1936*, 138).

15. století je zpočátku na prameny velice bohaté. Zikmund Lucemburský měl získat české hrady kromě Křivoklátu, Točnicku a Žebráku. Ty mu měl udělit Václav IV., jak nás informuje *Kočka (1936, 24)*. To je datováno k roku 1402, o rok později spravoval Týřov Filip Louta (*LC IV*, 102). V roce 1423 na Týřově hospodařil Aleš Holický ze Šternberka (*AČ I*, 522), zapsán je zde i v roce 1425 (*AČ I*, 523). Aleš zde měl místodržícího Petra Kapúna (ze Smiřic; *AČ III*, 254). Podle *Novosadové* je v roce 1427 Týřov v majetcích Alše Holického pevnou oporou katolické strany (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 4). V pramenech se ale nepodařilo tuto informaci dohledat.

V roce 1427 je majitelem hradu Habart z Adlaru, jak je zapsáno v kronice Bartoška z Drahonice (*FRB V*, 599). 21. dubna 1430 při dosazení faráře v Kožlanech se Habart z Adlaru stále píše sezením na Týřově (*LC IX*, 156). Nevíme, jak dlouho Habart hrad držel, v roce 1439 je už ale v držení Viléma z Ilburka na Týřově (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 4-5). Znovu o Týřově čteme v roce 1450, kdy se o něm píše v souvislosti se smírem mezi Poděbradskou a Strakonickou jednotou (*AČ II*, 277). Podle *Novosadové* v té době byl opět v majetku Alše Holického ze Šternberka (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 5). Aleš Holický měl být majitelem Týřova a Křivoklátska až do smrti svého syna v roce 1454, kdy pak vydal Křivoklátsko zpět (*Kočka 1936*, 31 – 32).

V roce 1460 už na hradě figuruje Jošt z Einsidle, německý sekretář krále Jiřího z Poděbrad (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976, 5*). Je to osoba nesmírně zajímavá, neboť Jošt byl katolíkem, ale věrný králi Jiřímu, který byl kališníkem. Proto byly jeho statky ničeny oběma stranami (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976, 6*). Jošt získal pro své Kožlany v roce 1472 právo pivovárnické i právo užívat erb. O dva roky později mu jsou potvrzena všechna privilegia na Týřov, načež zemřel (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976, 6*), přičemž poručníkem jeho syna Henricha se stal Litvín z Klinštejna, který užíval i přídomku „sezením na Týřově“. Roku 1494 byl již Henrich z Einsidle plnoletý a prodal manský statek v Mlečicích, což byl sice manský dvůr Křivoklátský, správně ale spadal pod Týřov (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976, 7*).

Zajímavostí je zmínka o vládě synů Jiřího z Poděbrad nad Křivoklátskem (*Kočka 1936, 33*). Nám to alespoň vysvětluje přítomnost kachle s motivem erbu minesterberského knížete Jindřicha, syna Jiřího z Poděbrad. Tento exemplář je vystaven v expozici rakovnického muzea ve Skryjích.

Ve století 16. zde figuruje pouze rodina Týřovských z Einsidle až do zpusnutí hradu. Neděly se žádné majetkové změny jako v předchozím století. Z této doby není doložena žádná změna majitele hradu, zajímavá je pro nás až informace o Týřově jako o pustém zámku z roku 1575 (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976, 9*). To znamená, že hrad v tomto roce již nebyl obývaný, možná ani udržovaný. To může indikovat nepotřebnost hradu a tím pádem jeho opuštění. Tím začal rozpad hradu, který byl jistě postupný, jeho zahájením ale byla právě jeho nepotřeba (*Gabriel 2006, 18*), a to tehdy, kdy hrad přestal plnit své funkce. Na jeho dalším rozpadu se potom podílely dva faktory, a to lidský a přírodní (*Gabriel 2006, 18 – 19*). Transformace hradní stavby ve zřícenině byla velice pozvolná a lze ji rozdělit do několika etap (viz sborník *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana*). Nedošlo zde tedy k žádnému náhlému zániku, tak, že bychom pak měli očekávat nějakou datovatelnou masivní jednorázovou destrukční vrstvu.

V mladších dobách se stále setkáváme s názvem Týřova, především se ale jedná pouze o panství, které se různě vyměňuje, prodává a zastavuje, ale již nemá tu podobu jako v nejstarším období. Hrad byl dozajista navštěvován v období od roku 1575 až do období romantismu, neboť častokrát byly hrady využívány místními obyvateli jako skryše jejich cenností. Souvisí s tím i jakási hradní symbolika, kdy hradní ruiny často vzbuzují představivost a strach. Hrady i po svém pádu často silně působí na krajinu a na lidi v ní přežívající.

Tato mystika hradních zřícenin naopak přitahovala v době romantismu.

3 STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM

Hrad Týřov byl stavebně-historicky zkoumán vícekrát. První odborný půdorys vznikl v roce 1884 a vyhotovil jej J. B. Urban (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 10). Tento první půdorysný plán je v podstatě silně schematizovaný. Většina nepravidelností zde není zachycena, především zdivo na plánu je vedeno v dokonalých přímkách a tím dochází k jistému zjednodušení. Dále se zde jeví další nepřesnosti, především v dolním hradě, kdy je severovýchodní věžice poněkud naddimenzována.

August Sedláček v roce 1891 vydal osmý svazek svého díla Hradu, zámky a tvrze království českého, v němž je nový plán Týřova (*Sedláček 1935*, 61), v němž zaznamenal i okolí hradu včetně cest a mladšího mlýna pod hradem u Úpořského potoka. Půdorys samotného jádra hradu je stejně zjednodušen jako plán J. B. Urbana, je téměř možné uvažovat převzetí plánu od tohoto stavitele do Sedláčkovy publikace. Sedláček nám ale poskytl více než jenom plán. Jak je obvyklé v celém jeho díle i v případě Týřova vyhledal všechny dostupné historické prameny a tím dalším badatelům poskytl neocenitelnou službu. Můžeme u něj v podstatě najít dějiny hradu v kompletním souhrnu až do Sedláčkovy doby (*Sedláček 1935*, 60 - 70).

V roce 1943 vznikl první geodeticky zaměřený půdorys Týřova (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 10). Po šedesáti letech existence v podstatě schematických, ačkoliv velice cenných nákresů vznikl přesný půdorys, který zachytil i nerovnosti zdiva, zaznamenal vstup do bergfritu a jsou na něm zakreslena i okna donjonu (v mnoha pracích je využíván kvůli dostupnosti tento plán, avšak až z publikace D. Menclové; *1972*, 195). Plán z roku 1943 je ale zatížen měřičskou chybou, kvůli níž je zdeformován příhrádek (*Razím 2002*, 630), a proto v 80. letech minulého století proběhlo nové zaměření.

Menclová, která plán s chybou v dobré víře využila, se věnovala Týřovu především z kulturně historického hlediska. Ona první hovoří o importu francouzské architektury do Čech (*Menclová 1972*, 194). Posléze je tato teorie importu přejata v mladších dílech (zejm. *Durdík 1973* a dále).

K této diplomové práci je přiložen plán i se zaměřením sond, které byly vytyčeny během archeologického výzkumu T. Durdíka (plán č. 1). Moderní stavebně-historický průzkum proběhl v roce 1976 (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*). Byl proveden na popud T. Durdíka, který zde od roku 1973 prováděl archeologické odkryvy, a samotný stavebně-historický průzkum provedlo SÚRPMO. Zde se setkáváme s obsírným historickým úvodem, který je na rozdíl od Sedláčka z pochopitelných důvodů rozšířen i o dějiny 20. století. Jedná se o důležitou oporu při zkoumání Týřova, neboť zachycuje a moderními metodami analyzuje nejen podobu, ale i stavební vývoj hradu.

Nejmladší stavebně-historické práce pochází od V. Razíma (*2002; 2005*). Jeho analýzy opravují výsledky výzkumu SÚRPMO, často kritizují interpretace T. Durdíka, ale především využívají pro dataci a interpretaci i přírodovědných metod, zde zejména petrografii a dendrochronologii (*Zavřel 2002; Kyncl 2002; 2005*).

Hrady všeobecně reagují především na okolní krajinu, v mnoha případech ji i utvářejí. V podstatě se jedná o vzájemné dotváření krajiny a hradní stavby (více v kapitole Hrad v krajině). Je to způsobeno velikostí této kamenné architektury a nutností plnit jisté fortifikační a obytné funkce. Především pro stavbu obranných prvků bylo velice výhodné využít co nejvíce plochu staveniště (*Meyer 2006; Krenn 2006*). Týřov je vystavěn na výhodné poloze, a to na skalnaté ostrožně obtékané Úpořským potokem a bezejmenným potokem. Obě tyto vodoteče se vlévají do Berounky, na jejímž pravém břehu se nachází ostrožna, na které byl vystavěn Týřov. Týřov využil této polohy hlavně v případě vnějšího opevnění. Jedná se zejména o využití údolí bezejmenného potoka na severní straně hradu, kdy tento potok vytvořil hluboký zářez v terénu se strmou stěnou pod hradní stavbou a na západní straně, tedy pod čtverhranným palácem, kde se rovněž nachází strmá skalní stěna. Proto na západní ani na severní straně hradu nezaznamenáváme ani příkop ani vnější obvodovou hradbu.

Celá hradní stavba reaguje na přirozený terén, proto můžeme Týřov rozdělit na horní a dolní hrad, protože východní část se nachází podstatně níže než západní, tedy horní hrad. Stavba ale nenavazuje na samotnou skálu doslova. Z dokumentace výzkumu T. Durdíka ze 70. – 80. let minulého století, kdy každá sonda byla prokopána až na podloží (zde to je skála) vyplývá, že alespoň v případě obvodové hradby byla místy skála vysekána a do vzniklé kapsy byly vsazeny základy zdiva. Průzkum V. Razíma z roku 2004, který patrně neměl k dispozici plány z archeologického výzkumu, nás upozorňuje na to, že zdivo severní části obvodové hradby horního hradu bylo náročně vystavěno na strmou skálu, přičemž respektovalo skalní stupeň na obyvatelné ploše, vzniknuvší obehnutím plochy (*Razím 2005, 80*). Tak si můžeme vysvětlit nepravidelný tvar horního hradu. Razím zde ale nehovoří o možných a námi zaznamenaných „základových pasech“. Na hradech postavených na skále se můžeme setkat se situací, že zdivo reaguje na tvar skály (*Meyer 2006*). Pravidelností na Týřově je zásyp kapsy (*Durdík 2001, 16*), vzniklé případnou úpravou skály a stavbou zdiva. Častokrát se setkáváme se zásypem kameny různých velikostí (v zásadě nejprve ostré větší kameny, ostré menší kameny atd.), pochozí horizont na těchto zásypových vrstvách je často tvořen tuhou jílovou vrstvou (viz digitalizované řezy v přílohách 1 – 5; v těchto přílohách je zjevné podloží, které je ve všech případech skalnaté). Skála, na níž byl vystavěn tento hrad, nebyla pravidelná a stavitelé se na ní setkali i s prohlubněmi, které musely být také zasypány. Snad největší z nich je zachycena v sondě XXIV (řez č. 4) a její pokračování bylo zachyceno v sondách LXXXIV a XXIII, které s první jmenovanou sousedí na východní straně (obsahu těchto tzv. kapes se dnes věnuje Mgr. V. Kašpar). Zajímavostí na Týřově je postavení sklepa, který se nachází při vstupu do horního hradu, konkrétně v nejuvýchodnější části horního hradu a zachycuje jej sonda IX. Prostor sklepa je vysekán do skály a je teoreticky možné a jistě i logické, že využil nějaké poruchy v jinak celkem kompaktním podloží.

V následujícím základním shrnutí dosavadních znalostí získaných z předchozích stavebně-historických průzkumů a vlastního pozorování zatím nechceme řešit otázku příbuznosti Týřova s tzv. francouzským kastelem. Na úvod tohoto shrnutí je nutné říct, že hrad je v literatuře dělen na tři části, a to na tzv. horní hrad, dolní hrad a přihrádek (termíny horní a dolní hrad jsou popsány výše, v případě přihrádku je nutno říci, že se jedná o ohrazenou

plochu, která se nachází při severovýchodní patě bergfritu). Toto rozdělení je velmi důležité, chceme-li se věnovat stavebnímu vývoji.

Podle staršího průzkumu všechny části náleží jedné stavební fázi s případnou pozdější úpravou nebo náhlou změnou plánu během stavby (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976*, 40). Další z českých kastelologů, D. Menclová také hovoří o tom, že obě části hradu (horní a dolní) jsou sice odlišné, ale ve zdivu svázány (*Menclová 1972*, 194). Naopak Razím tvrdí, že vývoj hradu byl postupný (*Razím 2002*). Zejména upozorňuje na problematiku určení hranolového pilíře při vstupu do horního hradu (*Razím 2002*, 636). Mimo jiné jednoznačně uvádí, že příhrádek byl do dolního hradu vložen dodatečně (*Razím 2002*, 654).

Domníváme se, především podle celkové dispozice hradu, že horní hrad je svým založením starší než dolní hrad, který mohl být přistavěn. Tomu by nasvědčovala existence bergfritu v této hradní části a paláce, neboť to jsou dvě hradní stavby, které pravidelně vznikají na hradní stavbě jako první. Otázka provázání zdiva horního a dolního hradu zde není relevantní, neboť výstavba jakéhokoli zdiva v takovémto terénu nedovoluje provázání zdiva. Další skutečností, která podporuje hypotézu vzniku hradu de facto směrem od západu, je průzkum tzv. „kapes“. Materiál z těchto šesti kapes (tři z horního a tři z dolního hradu) odráží dobu vzniku jednotlivých částí a měl by odpovídat zde nastíněnému stavebnímu vývoji (podle ústního sdělení Mgr. V. Kašpara ze dne 14. 1. 2016. Artefakty z těchto šesti kapes datují dobu stavby hradu. Navzdory předběžné domluvě s Mgr. V. Kašparem nebyl tento materiál poskytnut ke studiu a porovnání se zde definovaným nejstarším horizontem, proto není jeho popis zahrnut do předkládané práce).

Všem třem částem hradu se budu věnovat jednotlivě a to chronologicky.

3.1 Horní hrad

3.1.1 Opevnění

Jak bylo již uvedeno, nejstarší částí hradu je podle všeho horní hrad. Nejprve se budeme věnovat ohrazení, které by snad mělo vzniknout jako jedna z prvních kamenných staveb. Ohrazení určovalo plochu samotného staveniště a už zastávalo první nejdůležitější hradní funkci, a to funkci obranou. Při popisu hradby budeme postupovat od jihu. Za počátek považuji relativně jasný předěl jižně od bergfritu, kde je ukončen téměř uzavřený obdélník dolního hradu a směrem na východ začíná nepravidelný horní hrad. Toto rozdělení naznačuje i analýza Líbala – Liškové – Novosadové (*1976*, 29), kdy autoři shledávají situaci v této části hradu až nepřehlednou.

Jižní část opevnění ve směru na západ je dochovaná minimálně (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976*, 31), a to pouze vnějším zdivem tzv. „průchozího paláce“ (*Razím 2002*, 634), ve kterém jsou dodnes patrné čtyři trámové kapsy. Je ale otázkou, jestli tento úsek zdiva opravdu náleží průjezdnímu paláci s plochým stropem v přízemní partii nebo jestli tyto trámové kapsy nepochází z konstrukce ochozu (podle V. Razíma i staršího průzkumu jsou

tyto kapsy až sekundární, *Razím 2002, 635*). Průjezd v těchto místech je zachycen v profilu sondy IX a XXII, kde jsou snad zachyceny koleje vyježděné ve skalním podloží (viz řez č. 1). Průběh zdiva z vnějšku je pro nás zajímavý zejména kvůli existenci snad zesilujících prvků, konkrétně v podobě hranolového pilíře v místě vstupu do horního hradu, který jsme si zde popsali jako předěl dolního a horního hradu a v podobě oblé věžice, která se nachází západně od tohoto pilíře. Už Sedláček (1935, 60) zaznamenal „...jiný velice hrubý výstupek, o němž jest nemožno říci, byl-li to jen výstupek čtverhranný nebo snad zeď s branou v ní prolomenou, neboť z něho jen málo zbylo...“. Především torzální dochování tohoto místa pravděpodobně vedlo k možná chybným a velmi komplikovaným interpretacím. O pilíři se dozvídáme nejpodstatnější informace z podrobného průzkumu V. Razíma (*Razím 2002, 636*). Ten objevil spáru mezi tímto pilířem a kurtinou dolního hradu, a proto soudí, že tyto dvě hradní části nebyly stavěny současně. Půdorys tohoto zdiva odhalil až archeologický výzkum. Jeho nadzemní průběh je dnes zhroucen. Domníváme se, že se jedná o dodatečně vystavěné vnější zpevnění zdiva, neboť tento pilíř se nachází právě na vnější straně zdiva a může tedy být opatřením proti jejímu zřícení do příkopu pod hradem. Interpretace tohoto pilíře je tedy ta, že se jedná o příporu. Tomu, že tato přípora (v literatuře označována jako hranolový pilíř) byla připojena ke zdivu dodatečně, nasvědčuje i existence trámové kapsy v masě zachovaného zdiva (*Razím 2002, 636*). Sedm metrů západně od tohoto pilíře se nachází oblá věžice. O té literatuře opět hovoří jako o pilíři (*Razím 2002, 638*). Jeho provázanost se zdivem popsal již starší stavebně historický průzkum (*Líbal – Lišková – Novosadová 1978, 28*).

Další průběh jižního obvodového zdiva ve směru na západ není zachován. Na nejzápadnějším okraji hradu se ohraničením horního hradu stává donjon, kterému se budeme věnovat později samostatně. Na tomto místě můžeme ale zmínit tu zajímavost, že severní část opevnění, která pokračuje od paláce směrem na severovýchod v těsné blízkosti donjonu, může naznačovat, že v plánu byl palác větší, který mohl být posléze vsazen do opevnění. Pokračování obvodové hradby směrem k bergfritu je téměř zachováno, pouze v malé části na západní straně chybí vnější líc. Důležité pro nás je, že průběh severní hradby horního hradu je vystavěn na skále, která se zvenku jeví jako sesekaná a tak ideálně upravená pro založení pevného zdiva. Uvnitř hradu se setkáváme také s částečným osekáním skály pro základ zdiva, většinou zde ale skála vystupuje a tak se zde setkáváme s „kapsami“, které vznikly zasypáním vzniknuvší příkopovité spáry mezi pochozím terénem a hradbou, tedy vyrovnáním terénu (zjevné hlavně na řezech č. 2 - 4).

Prostor horního hradu od dolního (a příhrádku) odděluje východní průběh hradby. Ta by měla dle průzkumu Líbala – Liškové – Novosadové (1978, 31) po svém stočení od východu k jihu plynule navazovat na velkou válcovou věž. Po této věži, která musí být chápána jako součást opevnění, pokračuje zdivo v provázání dále na jih, kde ale bez zakončení končí a na povrchu tak není zjevné její propojení, respektive využití v prostoru vchodu do horního hradu.

3.1.2 Vchod

Vchod do horního hradu je zachycen pouze archeologicky (*Durdík 2001*, 20 - 21). Zajímavá je stavba nad tímto vchodem, jejíž existenci V. Razím neuznává. Podle T. Durdíka a stavebně historického průzkumu z roku 1978 se tato stavba má nazývat průchozí palác. Průchozímu paláci předcházely dvě brány, zachyceny archeologickým výzkumem (*Durdík 1976*) a zároveň útvar, nazývaný châtelet. Tento châtelet je prostorem před bránou, který je typický ve frankofonní architektonické kultuře a v Čechách pro něj neexistuje přesný termín (*Durdík 2001*, 21). Ten zaznamenala a popsala D. Menclová a definuje jej jako opevněné předbrání (*Menclová 1972*, 195).

3.1.3 Vnitřní zástavba

Ze zástavby horního hradu se dodnes dochovaly pouze dvě kamenné stavby, konkrétně bergfrit na východní straně a donjon na straně západní. Obě tyto stavby jsou začleněny do masivy opevnění. Většina budov horního hradu je však známa pouze díky archeologické prospekci.

Důležitou stavbou je pro nás bergfrit. Ten je dnes zachován do výšky 8 metrů, jedná se o válec o šířce celkem 975 cm, síla diva činí 340 – 370 cm, tedy vnitřní válec má průměr 275 cm (*Razím 2005*, 74). Vstup se nacházel v úrovni prvního patra, jak je obvyklé, přístup do jeho dolní části byl ve středověku patrně otvorem z úrovně podlahy prvního patra (*Durdík 2001*, 17). Vstup do prvního patra byl prozkoumán až v roce 2004. Pod viditelným vstupem jsou patrné dvě trámové kapsy, z jedné z nich pochází dendrochronologické datum, hlásící se do konce 60. let 13. století (přesnější datace není možná, neboť nebyl dochován ani podkorní letokruh ani běl; *Kyncl 2005*, 89). Není to jediné dendrochronologické datum z Týřova. Dřívější badání předpokládalo, že vstup do bergfritu vedl přes dřevěný mostek z tzv. průchozího paláce nebo po točitém schodišti z čela hradby přilehlé k věži z jihovýchodu (*Durdík 2001*, 17), to ale průzkum V. Razíma popírá především vzhledem k malé hloubce trámových kapes mimo samotný vchod. Předpokládá, že vstup neumožňoval ani mostek z průchozího paláce, neboť existenci této stavby popírá, a proto usuzuje, že se do věže vstupovalo po žebříku (*Razím 2005*, 75). Razím upozorňuje na pestrou petrografickou skladbu věže (*Razím 2002*, 631-2), která podle něj může indikovat stavbu věže z materiálu nějaké starší stavby (tento rozbor v *Zavřel 2002*).

Jedinou v torzech dochovanou obytnou stavbou na Týřově je čtverhranný palác v jeho nejzápadnější části. Dnes stojí jeho jihovýchodní a severovýchodní stěna, jihozápadní se v roce 2015 částečně zřítily (při pohledu na jihozápadní nároží je vidět de facto odštěpení zdiva v tomto nároží), což vyvolalo odbornou opravu, během níž byl zakonzervován a zajištěn celý donjon včetně ochrany koruny zdiva travním porostem. Celá stavba je podsklepená a nad plochostropým přízemím se nacházelo další patro. Podle T. Durdíka (*2001*, 21) měl donjon dvě, anebo více zděných pater plus jedno patro roubené nebo hrázděné. Archeologickou situaci lze interpretovat tak, že existovala dvě patra. Na profilu se totiž jeví tři propadlé stropy.

Zejména ze západní strany je viditelná úroveň sklepa (*Razím 2002*, 643 – 644), jehož interiér je znám pouze z archeologického výzkumu (*Durdík 2001*, 21; *1977*). Tento interiér je, jak soudíme na základě dokumentace, vysekán do skalního podloží (řez č. 5). Respektive došlo k osekání skály, ovšem ne tak, aby vznikly skalní stěny, ale tak, že část tohoto odsekání se stala základem stěn donjonu. SZ stěna byla v úrovni sklepa opatřena dvěma okénky z opukových kvádrů (*Razím 2002*, 64). Vstup do sklepa zachytila sonda XIV (*Durdík 1977*), a to včetně portálu in situ.

Další zástavba v horním hradu není v dnešní době na povrchu patrná, mnoho staveb ale zachytil archeologický výzkum. Podle T. Durdíka měla zástavba horního hradu velmi dynamický vývoj a v každé době vypadala jinak. Vývoj zástavby horního hradu dělí do tří

horizontů, a to horizontu 13. století, 14. století a 14. – 15. století. Zvláště lze vyčlenit i přestavby z mladší doby, kdy hrad vlastnili synové Jiřího z Poděbrad, posléze Týřovští z Einsidle.

Jak již bylo řečeno, vnitřní zástavbu známe pouze z archeologického výzkumu. Jednoznačné stavby jsou zachyceny na Durdíkově plánu (plán č. 1). Tam ale nelze jednoznačně určit jak je která stavba stará. Stáří určuje především sám T. Durdík na základě interpretace stavebně-historického vývoje jistě i s respektováním chronologicky citlivých artefaktů.

Fáze 13. století se podle Durdíka soustředovala především do severní poloviny hradu. Jižní část měla zůstat nezastavěna⁵ (Durdík 2001, 22). Zástavba severní části horního hradu měla především provozní charakter. V nejvýchodnější části horního hradu přímo pod bergfritem byl sondou IV zachycen cihlami obezděný lichoběžníkovitý objekt (Durdík 1973;1976;1977), který byl interpretován jako jímka na míchání mazanice, jež byla využita na stavbu dřevohliněných konstrukcí (Durdík 2001, 22). Důležitým objektem je jistě kuchyně na severní straně bergfritu. Ta měla původně mít podobu „polozemnice“, spíše objektu částečně zahloubeného do skalního podloží (Durdík 1987, 361). Její součástí měla být i chlebová pec. V nejranější fázi vznikla i do skály vysekaná cisterna, kterou odhalila sonda XXXV (Durdík 2001, 23). Mezi cisternou a kuchyní na skalním schodu měla stát stavení lehké konstrukce, což ale může znamenat i to, že to byly stavby hrázděné – v další fázi jistě došlo ke zplanýrování. To je evidentní z promíšených vrstev. Např. v sondě I je evidentní přítomnost „polozemnice“, která ale byla srovnána se zemí a stavební materiál byl využit možná jinde a vrstvy byly promíšeny.

Ke změnám došlo ve 14. století, kdy zanikla hradní kuchyně a byla nahrazena nějakou kamennou kruhovou stavbou, kterou T. Durdík pokládá za točité schodiště na hradební ochoz (Durdík 2001, 26)⁶. Nejspíš byla v této době zavezena i cisterna, změnily se snad stavby na severní straně horního hradu (Durdík 2001, 26). Otázka, kterou si musíme nutně položit, zní: kam se přesunuly dvě zaniknuvší důležité jednotky, tedy cisterna a kuchyně? Durdík předpokládá, že kuchyně se přesunula do nějaké mladší snad roubené stavby při severním ohrazení horního hradu (Durdík 2001, 26), problémem ale zůstává nepřítomnost vodního zdroje. Přírodní poměry v bezprostřední blízkosti hradu sice nabízejí jako vodní zdroj řeku Berounku nebo bezejmenný potok, nazývaný Cisterna, anebo snad Úpořský potok. Je však nelogické (ne ale nemožné), že by obyvatelé hradu zlikvidovali vodní zdroj přímo na hradě a využívali okolní vodoteče, které byly ještě v relativně nepraktických vzdálenostech. Nevylučujeme možnost vzniku jiné studny, která však dodnes není zachycena terénním průzkumem.

---

⁵ T. Durdík zde uvádí nerealizovaný stavební záměr, a to konkrétně vystavění reprezentačních a rezidenčních prostor včetně kaple (Durdík 2001, 22). Bez písemných pramenů nebo evidentních úprav terénu však pokládám tuto teorii za příliš odvážnou.

⁶ Na tomto místě by mělo následovat zamyšlení nad konstrukcí schodů a možnostmi vstupu do této kruhové přístavby. V dochovaných partiích není žádný evidentní vstup (jak plyne z dochované dokumentace) a konstrukce schodů zde rovněž není patrná.

Ve druhé polovině 14. století mělo dojít k další větší přestavbě horního hradu, a to zejména v podobě vystavění velkého dřevěného obytného prostoru při severní hradbě. Tento palác měl být velice honosný, z jeho prostor mají pocházet prořezávané kachle s analogiemi na Pražském hradě (*Durdík 2001, 27*). Fakt, že tato stavba není ani naznačena na celkovém plánu však vzbuzuje nedůvěru. Je sice pravda, že při severní stěně v profilu bylo zaznamenáno snad jedno zuhelnatělé břevno, neznámá to jednoznačně, že zde stála honosná stavba. Je to ale nutné předpokládat a to nejen na základě historických vyobrazení, kde je jakési zdivo zaznamenáno, ale i vzhledem k množství archeologického materiálu, který zde byl vyzvednut.

V 15. století se stavby opět mění. Na jihu vznikl čtverhranný prostor, možná věž (*Durdík 2001, 27*), snad vzniklo patro průchozího paláce, jehož sekundární vznik je patrný z podoby zachovaných trámových kapes (*Razím 2002, 634*). Další změnou byla přestavba kuchyně posléze kruhového objektu, který se znovu transformoval do čtvercové stavby se středovým sloupem (*Durdík 2001, 27*).

Poslední přestavby pochází z 16. století, kdy bylo zmodernizováno opevnění a vystavěna poslední výstavnější kamna (*Durdík 2001, 29*). Co do těchto kamen, dobrým indikátorem jsou např. kachle s motivem erbu minsterberských knížat, což byli synové Jiřího z Poděbrad a jež tedy lze datovat do konce 15. století.

Co se týče cisterny, je možné předpokládat, že žlab zachycený v sondě VII svažoval vodu právě do cisterny, jako tomu bylo např. na hradě Frýdštejně (*Gabriel 2006, 44 – 46*; to ale Gabriel vzápětí popírá, když objekt interpretuje jako zásobnici *Gabriel 2006, 47*).

3.1.4 Příhrádek

Prostor tzv. příhrádku se nachází v části, kterou už můžeme nazývat dolním hradem, konkrétně v jeho severozápadní části přímo pod bergfritem. Byl vystavěn na skalním výstupku (*Razím 2002, 653; Durdík 2001, 21*), který umožnil to, že tento prostor byl vyvýšen oproti ostatnímu dolnímu hradu. Tomu se ale muselo jistě dopomoci dosypáním terénu jemným kamením (*Durdík 2001, 21*). Tento objekt je zajímavý svou celkovou dispozicí, která je pětiboká. Během hroucení hradu se tento objekt měl de facto sesunout směrem k východu (*Durdík 2001, 21*).

Objekt příhrádku dodnes zaujme především branou (vzhledem k její velikosti spíše brankou) v severní části objektu, která je vyzděna nejen kameny ale i překvapivým množstvím cihel. Tyto cihly svými rozměry (výška 7,5 cm) odpovídají cihlám zaznamenaným i v horním hradě. To by mohlo nasvědčovat stejné době stavby, problémem ale je, že datovat cihly spolehlivě nelze. Zmiňuji zde toto využití cihel především kvůli jejich výskytu v konstrukci kapes.

Co se týče vnitřní zástavby, patrně se zde nacházela hrázděná nebo částečně hrázděná budova, možná nalepená na opevnění horního hradu nebo přímo na bergfrit, čemuž by mohly nasvědčovat otisky dvou kuláčů na velké válcové věži (*Líbal – Lišková – Novosadová 1976, 38*). O hrázděné budově svědčí zejména zbytky uhlíků ve středu příhrádku zachycené i ve tvaru, který odpovídá spadlému štítu hrázděné stavby.

3.2 Dolní hrad

Tato část hradu láká odbornou i laickou veřejnost svou pravidelností, která je už od sedmdesátých let považována za import francouzské architektury do českého prostředí ve 13. století (badatelé dříve soudili, že hrad v roce 1249, kdy o něm existuje první písemná zmínka, už stál v celé své podobě). Panuje představa, že se zde uplatnila stavba tzv. francouzského kastelu (zejm. *Durdík 1994*).

Tato hradní část je charakteristická pravidelným obdélným půdorysem se šesti věžemi v delších stranách, a to v nárožích a ve středech delších stran, přičemž severozápadní věž je kvůli začlenění do příhrádku poněkud posunutá. Tyto věže mají základ při patě kopce, tedy asi tři metry pod úroveň pochozího terénu. Proto bylo nutné vzniknouti prostor mezi vrcholem kopce a stavbou věže dosypat, aby se zvětšil prostor „nádvoří“. Tyto prostory pak tedy mohou nabízet zajímavý materiál pro dataci dolního hradu. Bohužel, dokumentace v době vytváření předkládané práce byla teprve shromažďována, v době zadání tedy nebyla kompletní a nebylo s ní možné pracovat.

Vstup do dolního hradu se nacházel ve středu západní stěny této hradní části. Jeho podoba není dnes nijak zachována, spíše je předpokládána. Archeologický výzkum ale odhalil půdorys nejspíš branské věže (*Durdík 2001, 24*) v jádru této hradní části přímo spojenou s otvorem ve zdivu, kde patrně byla sama brána. K tomu se zde zachovala špaleta brány (*Libal – Lišková – Novosadová 1976, 22*).

Z věží dolního hradu zaslouží pozornost zejména věže v severní části. Severovýchodní věž je T. Durdíkem ale i starším průzkumem považována za unikát, kdy byl použit dvoubřít (*Durdík 2001, 24; Libal – Lišková – Novosadová 1976, 23 – 24*), podle Durdíka mimo jiné i kvůli tomu, že v této věži měla být situována studna a byla tedy potřeba více opevnit tento objekt. Domníváme se však, že se jedná o příporu, čemuž nasvědčuje i petrografické složení, které se liší od ostatních částí hradu (*Žák 2007*), je datováno do průběhu 15. století a patrně šlo o vyzdívku spadlého zdiva (*Durdík 2001, 28*). Logické je, že vystavěním přípory by se zamezilo případnému dalšímu sesuvu.

Střední věž severní stěny opevnění dolního hradu v průběhu fungování stavby zanikla, aby vznikl větší prostor pro mladší zástavbu. Při této hradbě je totiž zachycena dlouhá stavba (*Durdík 2001, 27*).

O severozápadní věži jsme již hovořili, jako o věži poněkud posunutě v této pravidelné stavbě.

Věže jsou často bodem sporů o „kastelovitost“ tohoto hradu (zejm. *Durdík 2002; Razím 2002a; 2002b*). Tuto otázku ale nelze zcela zodpovědět, neboť jeden z mnoha atributů francouzského kastelu jsou flankovací věže. Flankovací věže mají umožňovat ostřelování kurtin, proto je tato architektura využitelná zejména v rovinaté krajině. Ostřelování je

podmíněno přítomností střílen, na Týřově ale nastává problém, nedokážeme totiž z důvodu torzovitého dochování věží s jistotou říci, zda zde střílny byly nebo ne. Znovu se musíme vrátit ke skutečnosti, že tyto věže jsou vystavěny pod terénem a umožňují zvětšení plochy pochozího terénu. Jejich funkce musí být tedy logicky vysvětlena jako statická. Nebudeme ale tvrdit, že statická funkce těchto věží byla jejich jedinou funkcí.

Protože se nám nedochovaly věže dolního hradu v celé své výšce, jsme odkázáni čistě na spekulace. V současném stavu zachování musíme nutně respektovat skutečnost, že je zde až příliš nápadná absence základních prvků kastelu, a to v následujícím výčtu (body podle Razíma nesplněné na Týřově: *Razím 2002*, 663):

- vnitřní zástavba s centrálním nádvořím
- vysoké štěrbinové střílny ve všech patrech věží (ty umožňují flankování)
- klenuté interiéry věží
- *nepříhodná poloha ke stavbě kastelu* (v rámci našeho bádání jsme dospěli k názoru, že kastely vznikaly především v rovinatém terénu)

K vyjmenovaným bodům se musíme vyjádřit. Prvním zdůrazněným prvkem kastelu je vnitřní zástavba s centrálním nádvořím, jejíž absenci akcentuje Razím. Tento badatel musel bohužel pracovat bez přístupu k archeologické dokumentaci, a proto odmítá skutečnost, že zástavba je zde zachycena. Protože ale centrální prostor musel být průchozí, není možné předpokládat zástavbu ze všech světových stran. Přesto ale severní a jižní část jistou zástavbou disponuje, její charakter ale není jasný. Pravdou je, že výstavba čehokoli na dosypaném prostoru, který zajišťuje jediná zeď, byť zpevněna věžemi je poněkud rizikem pro statiku stavby, přesto je zde ale zachycena. Musíme ale nutně souhlasit s Razím (2002, 663), tvrzením Menclové (1972, 194), původním stavebně-historickým průzkumem (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 41) i s komparací středoevropské hradní architektury (*Krahe 1996*), že v případě dolního hradu se nejedná o druhé hradní jádro nebo jakékoli jádro, ale o **předhradí**. Zde je nutné zdůraznit, že francouzský kastel se uplatňuje jako jednotná stavba, respektive hradní jádro, přičemž podobě předhradí se meze nekladou. Na Týřově je to však naopak – předhradí je přiřazeno na základě vnější podobnosti ke „kastelové“ architektuře, nehledě na již dříve upozorňovaný fakt, že podoba dolního hradu je typická pro opevnění předhradí mladší doby (*Libal – Lišková – Novosadová 1976*, 41), což je zjevné i z půdorysů dalších evropských hradů (podobné jsou německé hrady Falkenstein, Frauenberg, Helfstein a především Rötteln v Bádensku-Württembersku; *Krahe 1996*). Musíme tedy souhlasit s názorem V. Razíma, že se nejedná o palácovou stavbu, což rozkolísává představu o uplatnění stavby kastelu v tomto případě.

Problematika přítomnosti střílen je zde prakticky neřešitelná. Pravdou je, že v dochované podobě věží tento prvek nenacházíme. Neexistuje ale možnost, že v dochované partii de facto pod terénem (z pohledu uživatele uměle vytvořeného nádvoří dolního hradu) nebyly střílny ze statických důvodů využity a nacházely se pouze v úrovni terénu a výše? Ano, nutně se musíme vrátit k donjonu s jeho střílnami v úrovni sklepa, tam se ale jedná spíše o alespoň nějaké osvětlení a průduchy sklepa pomocí těchto prvků, než o skutečné střílny. Je pravdou, že v terénu Týřova se nedá předpokládat napadání kurtin, tedy i nutnost jejich ostřelování, ale

přesto musíme trvat na tom, že absence válce věže nikoho neopravňuje k jednoznačnému tvrzení o přítomnosti nebo nepřítomnosti střílen. Domníváme se, že zvážit by se nutně měly obě možnosti. Přece málokterá hradní součást nemá více funkcí? Proč tyto věže by měly zastávat funkci čistě statickou, když by se stejně dobře daly využít pilíře nebo přípory? Je ale pravdou, že okrouhlé věže byly v evropské hradní architektuře konce 13. století až do první poloviny století 15. hojně využívány, dokud nebyly vystřídány architekturou odolnější vůči síle palných zbraní. Tento bod tedy necháme raději otevřený pro další diskusi a bádání.

Další bod, tedy vysoké zaklenuté prostory jsou problematické stejně jako určení střílen. V tomto bodu nezbývá jen zopakovat, že v současném stavu dochování nemůžeme s určitostí tvrdit, zda věže měly více pater a jak byla případná patra upravena.

4 TÝŘOV V KRAJINĚ

Do nedávné doby byl pojem „hrad“ chápán hlavně jako sídelní komplex, především ve smyslu hradního jádra s opevněním a nejbližšího předhradí, někdy vznikaly i práce o předsunutých baštách a obléhacích táborech. Posledním trendem v české kastelologii bylo řešení otázky každodennosti, ačkoliv pouze ve smyslu „sběratelském“, přesněji v soupisu výjimečností bez hledání analogií a bez hledání pravidelnosti (Durdík 2010). Problémem tohoto tématu je hlavně uchopení pojmu každodennost. Hrady všeobecně by měly být především chápány v kontextu krajiny. Tento trend se však v českém prostředí dosud úplně neprosadil, přesto se ale do povědomí dostává (např. Hložek – Menšík 2014) a to dokonce v roce 2015 na Slovensku proběhla konference *Castrum Bene* zaměřená především na tuto problematiku. Právě proto se chci pokusit o interpretaci Týřova nejen na základě hmotných projevů a analogií, ale rovněž v kontextu krajiny, čemuž se dnes věnuje evropská kastelologie.

Nezákladnější a nejzajímavější otázkou v případě každého hradu je: **Proč tento hrad v takové podobě vznikl právě tady?** Odpověď neexistuje jen jedna, je jich celý soubor a v zásadě postihuje základní aspekty, jimž se věnuje tzv. *krajinná* nebo *prostorová archeologie* (Kuna et al. 2004, 445 – 490). Pojmeme-li tuto otázku procesuálně, nabízí se řešení problematiky *zdrojů surovin*, případně *výnosnosti půdy* a ruku v ruce s tím i *morfologie terénu* – to jsou dvě základní veličiny, jež jsou zohledňovány v tzv. *teorii středního dosahu* (*middle-range theory*; Kuna et al. 2004, 468-470). Teorie středního dosahu zohledňuje rovněž vzdálenost sídlišť od centrálního místa, což je v našem případě hrad, v této práci Týřov (ale je velice vhodné aplikovat tento postup u všech zkoumaných hradů). Proto se objevuje pro nás důležitá další otázka, kterou je postihnutí hradního *zázemí*, a to nejenom *předhradí*, které někdy může být přímo součástí hradu oddělené pouze zdí, ale ohrazené hradbou, ale je nutné sem zahrnout i *služebné vesnice*. V tzv. loveckém hvozdu okolo Křivoklátu máme také možnost pracovat s *manským systémem*. Ten je zde zachycen až v mladší době, je důležité si ale uvědomit tento fenomén a případně se jako někteří badatelé zamyslet nad možností přesunutí tohoto systému do starší doby, než kdy jej zachycuje psaná historie. Zabývat bychom se měli i *infrastrukturou*, a to jak cestami, tak vodotečemi, protože je nutné výše popsané jednotky propojit s hradem. *Morfologii terénu* je třeba zmínit znovu, a to v chápání *obranyschopnosti* a *volby staveniště*. Zajímavý je i postprocesuální přístup, který má pevnou základnu především ve Velké Británii, kde i vnikl, v našem prostředí se ale zcela neprosadil (Křišuf – Ziková a kol. 2015, 8). Tento přístup se zabývá především studiem někdejší *symboliky* hradu (Liddiard 2005, 97), což je součástí komplexu funkcí hradu.

Až poté, co pochopíme výše popsané u každého jednotlivého hradu, ukážou se nám jeho konkrétní funkce. Každý hrad je multifunkční jednotka, utváří krajinu a zároveň krajina utváří hrad (podle Liddiarda přítomnost hradu a jeho zázemí utváří tzv. *panskou krajinu* – *lordly landscape*; Liddiard 2005, 97). Je naprosto normální, že hrad některé své funkce upozaduje na úkor jiných a další umocňuje např. svou stavbou včetně využití terénu. To je přesně to, co je nejzajímavější na zkoumání hradů – objevování toho, co bylo chápáno jako nejdůležitější v době jeho stavby a fungování, de facto důvod stavby hradu v jeho konkrétní podobě.

4.1 PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Na úvod je zajímavé podívat se na to, zda nám o přírodních podmínkách něco vypovídá název hradu. Lingvistický rozbor nám udává, že se jedná o vlastnický název odvozený od jména Týř nebo Tyr (*Profous 1957*, 412). O přírodních podmínkách tedy tento název nic nevypovídá, naopak německý název Angerbach nás informuje o potoce (*der Bach*) a názvu tohoto potoka (*Anger*) což je překládáno jako Úpoř (*Durdík 2001*, 8; německý slovník ale slovo *Anger* překládá jako *zelný* nebo *tráva/pažit*), tedy přesně lokalizujeme hrad k Úpořskému potoku. Zajímavější je pohled na mapu a zjištění, kolik toponym se nám v krajině dochovalo a určují nějakou činnost, surovinu nebo vzhled, zejména se jedná o tzv. Vápenný vrch přímo naproti hradu nebo Červený kámen, což by hypoteticky mohlo vypovídat o surovinách, případně zpracování suroviny, což by obojí mělo být patrné v terénu.

Týřov se nachází v Křivoklátské vrchovině, což je součást Brdské podsoustavy. Tento celek (Křivoklátská vrchovina) je charakterizován průměrnou nadmořskou výškou kolem 418 m a průměrném sklonu 5,26°. V jihozápadní části, kde se nachází Týřov, z geologického hlediska dominují zvrásnění prvohorních souvrství (odrovik), pískovců, křemenců a diabasových vulkanitů. Charakteristickým jevem je utváření hřbetů ve směru JZ – SV. Na stejně orientované ostrožně je vystavěn i Týřov. Pleistocenní mrazové procesy zde vytvořily izolované skály, mrazové sruby a kryoplanační terasy (*Demek – Mackovčín 2006*, 255 – 256).

Křivoklátskou vrchovinou vede hluboce zaříznuté údolí meandrující Berounky. Ta náleží povodí Labe. Její průtok umožňuje celoroční vodácké využití, je hodnocena jako tekoucí (přes 6 – 8 m/s), tvořící souvislý proud bez peřejí a je velmi silně znečištěná- kategorie IV (*Vlček et al 1984*, 58). Hrad je na jižní a západní straně obtékán Úpořským potokem. Ten se vlévá do Berounky, je hodnocen jako pstruhová voda a spadá do kategorie II - znečištěné vody (*Vlček et al 1984*, 281).

Průměrná roční teplota zde činí 7°C, roční úhrn srážek činí v průměru 550 mm a celkově je zde podnebí hodnoceno jako mírné suché s mírnou zimou (*Tolasz a kol. 2007*).

Vegetace se zde v podstatě neodlišuje od rekonstruované potenciální vegetace podle *Neuhäuselové (2001)*. Vyskytují se zde podle její definice černýšové dubohabřiny, lipové bučiny, bikové bučiny a biková a/nebo jedlová doubrava. Dominantním je tu tedy dub zimní a habr, objevuje se zde často i buk (*Neuhäuselová 2001*, 85), což potvrzuje i terénní průzkum. Příměsí může být lípa srdčitá nebo jedle (*Neuhäuselová 2001*, 114). Na místní vegetaci jistě působí i děje dávno minulé, třeba i to, co se na hradě samotném pěstovalo, jak a kde probíhal sešlap vegetace, z jakého materiálu byl hrad vystavěn i samotná zřícenina, která toto prostředí obohatila o některé prvky, na něž se může vázat současné rostlinstvo. Tak můžeme tvrdit, že hradní zřícenina, ač téměř pět set let neobývaná dodnes mění krajinu, a to nejenom v jejím reliéfu, ale i ve složení vegetace (*Javorský 2010*, 19). Děje se tomu tak ve velmi malém měřítku (především na samotném hradě) a proto nejsou tyto odchylky, ač zajímavé, zachycené v žádné souborné publikaci. Přesto ale vliv minulých lidských aktivit na současnou

vegetaci archeologie často zohledňuje, i když v menším měřítku. Jedná se o odvětví bioarcheologie, zaměřené na vegetační příznaky (*Kuna et al. 2004, 297 - 303*).

4.1.1 Zdroje surovin

Až zde zmíním geologické podloží a půdní pokryv, což jsou dvě základní jednotky pro studium výskytu nerostných surovin a tím de facto i podkladem pro řešení otázky jejich využitelnosti v době fungování hradu a také pro zamyšlení nad zemědělskou obživou obyvatel hradu. Tak je možné vytipovat místa, kde mohla probíhat těžba (v případě nerostných surovin) a pomůže nám to s úvahami o velikosti zázemí, které utvářely služebné vesnice.

Co se týče geologie, dominuje okolo Týřova podle základních geologických map andezit, na němž je hrad vystavěn (<http://mapy.geology.cz>), ryolit, pyroklastika, dacit, ryodacit, bazalt, tufy, droba, prachovec, pískovec, slepenec, břidlice, jílové sedimenty a jílovitá břidlice, což jsou horniny typické pro barrandien. Geologicky se tedy jedná především o vulkanity křivoklátsko-rokycanského pásma svrchnokambrického stáří. Od hradu směrem na západ se vyskytují smíšené sedimenty, sprašové sedimenty, písky a štěrky terciárního stáří. Z toho tedy vyplývá, že ze surovin zde byly nejdostupnější kameny, které byly logicky využity jako stavební materiál.

Během stavby byl jistě důležitý nejen dostupný kámen, ale i výskyt písku a pískovce v blízkosti Berounky. Ten byl nejspíš využit do maltové směsi během výstavby Týřova. Rozboru stavebního materiálu na Týřově se podrobně věnoval J. *Zavřel* (2002) a také K. *Žák* (2006), který v podstatě reagoval na *Zavřelovu* práci. *Zavřel* provedl analýzu stavebních kamenů a z té vyvodil, že dominují místní horniny, a to andezity a slepence (ty se nacházejí v okolí, ne přímo na staveništi) a dále se zabýval vápennými horninami, které jsou ve stavbě využity, ale nemají v nejbližším okolí žádný zdroj (*Zavřel 2002, 683*). Určení některých hornin J. *Zavřelem* později opravuje K. *Žák*. Ten nesouhlasí s určením mandlovcových andezitů – dle mladšího určení se jedná o žilnou vyvřelinu, konkrétně o lamprofyr (*Žák 2006*). *Žák* shledává, že tato vyvřelá hornina je ve stavbě hradu dominantní. Můžeme v podstatě tvrdit, že platí základní model, a to, že ve stavbě byl využíván kámen sbíraný na povrchu, kámen vytěžený z příkopu a také získaný odsekáním vrcholových partií skalního hřbetu, na němž je hrad vystavěn a kámen dovážený pro kamenické práce.

Co se týká dalších hornin, využitých ve stavbě je důležité zamyslet se nad surovinami dobře opracovatelnými do podoby architektonických prvků a jako surovina pro získání vápna. Na Týřově jsou to vápence. Ty jsou patrně surovinami architektonických prvků, zvláštností je zde výskyt vápenců i v běžném zdivu, např. ve stěnách donjonu (*Žák 2006*). *Zavřel* považuje tyto horniny za silurské a jejich původ shledává u Zdic, tedy asi 17 km jihovýchodně od hradu (*Zavřel 2002, 683*). *Žák* upravuje toto horninové určení a řadí je k devonovým horninám (tzn. starší než silurské) a jejich původ vidí ve vzdálenější oblasti českého krasu, tedy v pásu od Svätého Jana pod Skalou až po Koněpruské jeskyně (*Žák 2006*). Jedná se o asi o 8 – 12 km vzdálenější výchozí oblast než u *Zavřelovy* analýzy. Tady se nám vynořuje potřeba zamyšlení nad místní infrastrukturou ve středověku, včetně možnosti splavnosti Berounky, ač proti

proudu. Převáženy byly celé kameny, ty byly posléze na místě zpracovávány jak do podoby architektonických prvků, tak pro výrobu vápna do vápenné malty (k problematice dovážení těchto surovin *Dvořáková – Štaffen* v tisku). Vápno bylo skutečně na místě páleno. Podrobnosti včetně možných těžebních areálů v podkapitole věnované areálům zpracování surovin.

Důležitou podmínkou nějakého přežití a přísunu potravy byla vhodná zemědělská půda. V případě Týřova musíme počítat s velkým územím, jak nám ukázal už předchozí odstavec, který nám určil základní známou dosažitelnou transportní vzdálenost na 25 – 30 km (*Žák 2006*). Tato vzdálenost by mohla korelovat i s maximální základní dochozí vzdáleností podle *Salače (2013)*.

Co do dosažitelnosti potravin, je zapotřebí věnovat se problematice půdního pokryvu v okolí hradu. Na samotném hradě to v podstatě pozbývá smysl, neboť sám sebe asi nemohl zcela zásobit potravinami. Předpokládejme uvnitř hradu snad jenom nějaký bylinný záhon nebo něco podobně marginálního. V okolí hradu se vyskytují především kambizemě, luvizemě a hnědozemě, u vodních toků fluvizemě a glejové půdy (<http://mapy.geology.cz>). To znamená, že je možné zde efektivně pěstovat obiloviny. Musíme se zde ale vrátit ke geomorfologii a z toho nám i vyplyne, kde bylo možné zakládat zemědělské plochy. V celé Křivoklátské vrchovině téměř neexistují zemědělsky využitelné plochy, ale na mapách osídlení jsou viditelné jakési sídelní komory, pronikající do této kopcovité a nevýhodné oblasti. Osídlení se sem dostává už ve 13. století (např. Bratronice jsou osídleny již ve století 12.; *Ježek 2012*; *Razím 2009*, 14) nelze vyloučit, že už dříve. Jedná se o oblasti, které jsou nižší a nejsou tolik kamenité, jako většina Křivoklátska. Tím se dostáváme k otázce zázemí hradu, a to konkrétně k služebným vsím. Tato problematika bude řešena samostatně v této kapitole.

Základní surovinou středověku bylo především dřevo. V okolí Týřova jej pravděpodobně nikdy nebyl nedostatek. Domnívám se tak na základě studia potenciální přirozené vegetace, písemných pramenů a nepřímých archeologických dokladů lesa. Přirozenou potenciální vegetaci v tomto případě považuji za relevantní vzhledem k výše uvedenému (geomorfologie a pedologie), z čehož vyplývá nevyužitelnost kopcovitého a skalnatého okolí Týřova k zemědělským aktivitám, proto soudím, že se zde vegetace nijak zvlášť neměnila. Protože potenciální přirozená vegetace se odvozuje především od přírodních podmínek bez vlivu člověka a já se domnívám, že zde člověk fungoval pouze jako exploatační prvek, považuji mapy přirozené potenciální vegetace za relevantní zdroj informací. Písemné prameny se hojně dochovaly hlavně pro Křivoklát (*Kočka 1937*) a dozvídáme se zde i o právu těžit Křivoklátský les pro potřebu zdejších hradů. Občas nás *Kočka* informuje i o Týřově a lesech kolem něj (*Kočka 1937*, 56), podrobnosti v kapitole Dějiny hradu. Nepřímými doklady mohou být kosti zvířat, které se vyskytují zejména v lesním prostředí, např. kosti prasete divokého, které preferuje život ve starých lesních porostech. Za nepřímý doklad považuji i dvě pomístní jména, a to Malá a Velká Pleš. Jsou to dva vrchy severovýchodně od Týřova a podle názvu soudím, že jsou to doklady odtěžení lesa.

4.1.2 Areály zpracování surovin

V této podkapitole jsou řešeny zejména těžební areály a místa specializované výroby. Kamenolomy datované do středověku okolo Týřova téměř nejsou, kamene je zde velké množství na povrchu, v dávných dobách patrně stačilo pouze sbírání kamene nebo jeho nepříliš hojná povrchová těžba. Je také důležité počítat s tím, že vyhloubením příkopů nebo zahloubených objektů do skalního podloží bylo získáno celkem velké množství stavebního materiálu i bez potřeby speciálního kamenolomu (*Krenn 2006*, 225). Zajímavější situace v okolí Týřova existují až v mladším období, zejména na konci 15. století, v době, kdy hrad vlastnili Týřovští z Einsidle. Tehdy probíhala někde v okolí Týřovic těžba rtuti (*Kočka 1937*, 166; *Sedláček 1937*, 67), podle revize terénu soudím, že těžba probíhala asi kilometr západně od Týřovic. Rtuť byla v minulosti hojně využívána v alchymii případně pro získávání drahých kovů tzv. amalgamizací.

Zajímavější pro nás je areál v sedle za Vápenným vrchem. V korespondenci T. Durdíka s K. Žákem z března roku 2007 je uvedeno, že skupina geologů „v místě, kde stavíme s auty, když se jede od Karlovy Vsi“ identifikovala zahloubené objekty s přepálenými kamennými surovinami bohatými na vápno, podle čehož tyto objekty interpretovali jako vápenky. Při terénním ohledání bylo zjištěno, že jeden z těchto objektů je reliktem mladší stavby, zatím co druhý hluboký kruhový objekt nevypovídal téměř nic. Terénní průzkum byl zkomplikován silnou vrstvou nezetlelého listí. Areál, interpretovaný de facto jako baterie vápenných pecí se nachází asi kilometr od hradu ve směru na severovýchod. Od tohoto areálu je s vysokou pravděpodobností odvozeno pojmenování přilehlého kopce, kterým je Vápenný vrch. Souvislost je těžko vyvratitelná, ale stejně tak špatně ji lze potvrdit.

Z dalších areálů zpracování surovin nemáme k dispozici nic dalšího, o čem by bylo možné zde uvažovat, leda o místech těžby olova, která se ale přičleňuje spíše ke Křivoklátskému panství (*Kočka 1937*, 166.). Olovo bylo využíváno v hrncířství, v době, kdy se o těžbě olova v tomto regionu dozvídáme, především k výrobě glazur.

4.2 ZÁZEMÍ

Hrady jsou často chápány jako solitéry v krajině (*Gojda 2000*, 167). Není to ale pravda, hrad nemohl zákonitě stát v krajině nikdy sám. Pravdou je, že do dnešní doby je častokrát jediným středověkým sídlem v regionu, neboť ostatní sídelní prvky výrazně změnilы svou podobu nebo zanikly. Přesto je ale hrad zároveň charakterizován jako centrální bod osídlené jednotky s vesnickým nebo i městským zázemím. Hrad je definován i jako součást obranné sítě země a hospodářského systému feudálního panství (*Gojda 2000*, 168).

Budeme-li hrad chápat jako centrální sídelní jednotku, fungoval jako pevná opora panování na určitém území, ovládal tedy jisté územní celky a zároveň se stával odbytíštěm svého zázemí (*Klápště 2005*, 144). Proto nás jistě napadne hledat areály sídlení a areály aktivit (*Kuna et al. 2004*, 18), které kontroloval. Zázemí by mělo náležet oběma kategoriím, kdy do sídelních areálů spadají obydlí hradních poddaných, zpracovatelů surovin, ale na druhou

stranu i osob, jimž má hrad zajišťovat ochranu a jistotu (tito pak hradu dávají nějaké dávky, viz oddíl věnovaný služebným vsím – přesto jsou to místa, která mají zejména správní centrum na hradě). Do druhé kategorie, tedy k areálům aktivit náleží těžební areály, dílny, mlýny.

V poslední době se zázemí hradu uvažuje v míře poněkud větší, až regionální (Krofta 2014, 40 – 44). Zázemím není pouze předhradí a osídlení bezprostředně u hradního ohrazení, ale i služební vsi s nějakými službami k hradu (Buryška 2011). Rozlišení přímo předhradí nebo blízkého hospodářského zázemí, v podstatě podhradí je často problematické (Hložek – Křivánek – Menšík 2011).

U Týřova konkrétně můžeme na základě písemného svědectví o služebných vsích rámcově určit sledovaný region, viz dále.

4.2.1 Hrad, předhradí, podhradí, předsunutá opevnění

Ještě předtím, než se dostaneme pod hrad, budeme se na tomto místě věnovat i zázemí na samotném hradě. Převážně se jedná o zázemí zajišťující soběstačnost v době stavby hradu. Zde je důležité zmínit kovárny a vápenné pece, které většinou zanikaly vzápětí poté, co byl hrad postaven (Krenn 2006, 225; Měřinský 2007, 63). Kovárny nemusely zaniknout okamžitě, mohly vydržet až do zániku celého hradního komplexu. Důvodem byl chov koní, který mohl být soustředěn přímo do hradního jádra (Musil 2006, 261). Přítomnost koní na hradě je archeologicky doložitelná přítomností podkov nebo součástí postrojů. Kovárna souvisí s tímto ustájením především proto, že zajišťovala podkovávání. To ale jistě nebyla jediná funkce těchto kováren, které existovaly na hradech od jejich stavby. Musíme počítat s tím, že zajišťovaly i výbavu pro běžné opravy na hradech, například výrobou hřebů, šindelových hřebů, skob a podobně. Na samotném hradě můžeme rovněž předpokládat skladovací prostory. Všechny tři uvedené prostory a areály se ale mohly nacházet i na předhradí.

Bezprostředním hospodářským zázemím hradu bylo předhradí, tedy to, co se nachází přímo před hradem, hned za hradbou. Často jím prochází přístupová cesta (Durdík 2009, 457). Předhradí je běžně součástí šlechtických hradů. Typickou zástavbou jsou hospodářské stavby jako špýchary, sýpky, chlévy nebo stáje, později především v 15. století se na předhradí setkáváme s mlýny, pivovary a dalšími výrobními objekty souvisejícími především s počátky podnikání šlechty (Musil 2006, 260 – 261). Na Týřově se s předhradím patrně také setkáváme, jak bylo naznačeno v kapitole Stavebně-historický průzkum. Starší literatura nás odkazuje především na trojúhelníkovou volnou plochu východně od hradu (Sedláček 1937, 63). Toto místo je důležité především pro přístup k hradu, neboť právě sem měl dopadat (v jisté fázi snad stěžejkový) padací most, proto nejsou úvahy o předhradí v tomto místě neopodstatněné. Domnívám se ale stejně jako Menclová (1972, 194), že předhradím je zde dolní hrad, který má formálně podobu francouzského kastelu, jádrem je až hrad horní. Trojúhelníkové prostranství před hradem považují spíše za předpolí hradu, tedy prostor důležitý z hlediska obrany (Durdík 2009, 457). V předhradí se běžně nacházely některé výrobní objekty (např.

hrad Krašov *Durdík 1973*; k problematice hradních předhradí podrobněji v bibliografii J. Hložka).

Podhradím je míněn nejbližší osídlený prostor pod hradem. Nesouvisí přímo s hospodářským zázemím, ačkoliv s tím může být úzce provázaný (*Durdík 2009*, 438). Můžeme se setkat i s podhradními městečky, případně s latrány, to ale není případ Týřova. Podhradím mohou být už podle názvu Týřovice, které se nachází nedaleko Týřova a nad nimiž se velice impozantně tyčí tento hrad i celá hornatá silueta Křivoklátské vrchoviny, což by mohlo mít silný symbolický význam, viz podkapitola funkce hradu. Předpokládané podhradí se také mohlo nacházet v údolí Úpořského potoka. K tomu nás přivádí především existence „podhradního“ mlýna (*Durdík 2001*, 28), který ale pochází až z 15. století, tudíž se s mlýnem nedá počítat po celou dobu fungování hradu. Je možné se pouze domnívat, proč vznikla potřeba založit tento mlýn, který snad patřil k hradu (k mlýnům v podhradích blíže *Hložek – Menšík 2013*, 140). Je pravdou, že nesešletá zrna se skladují lépe než umletá mouka, ale že by potřeba mlýna vznikla až v 15. století, to je celkem nepravděpodobné.

V době, kdy se vyvíjely palné zbraně a dobývací stroje byly na vrcholu, tedy v době husitských válek v 15. století, vznikala předsunutá opevnění hradů, především tzv. předsunutá bašty (*Durdík 1973b*). U Týřova byla v 15. století vystavěna předsunutá bašta na Šibeničním vrchu (*Durdík 2001*, 28). Dnes je v terénu výrazná zejména příkopem. Tento objekt byl zkoumán během archeologického výzkumu Týřova a potvrdil dataci do 15. století, přesněji do jeho druhé poloviny (*Durdík 2008*, 230). Předpokládaná podoba této fortifikační jednotky počítá s nějakou dřevěnou stavbou na vrcholu této bašty, možná srubu nebo snad věže, což ale nelze na základě současných znalostí nijak upřesnit. Dále je jasné, že tato bašta byla chráněna z jihu a severu příkopem a na severní straně bylo zjištěno i lehké dřevěné ohrazení v podobě palisády nebo tzv. polského plotu (*Durdík 2008*, 230). Podle Musilova třídění předsunutých opevnění tato bašta náleží předsunutému opevnění na vrcholcích v okolí hradu (*Musil 2006*, 314).

4.2.2 Služebné vsi

První písemná zmínka o nějakém Týřovském zázemí pochází z roku 1313. V tomto roce byly Kožlany vysazeny na město a ustanovila se jim povinnost platit 30 hřiven, ale především pro nás podstatná informace: „...aby ospy o 7 strychách rozličného obilí odváděli na hrady královské Týřov nebo Křivoklát anebo do kteréhokoliv místa ve stejné vzdálenosti.“ (*RBM III*, 55)⁷. Postupně se dostáváme k problému dvou jmen Týřova, a to Týřov a Angerbach. S tím je velká potíž, neboť Angerbach by měl být německy Týřov, zároveň ale existuje Angerbach u Kožlan. Proto je velice rozporuplné do tohoto výčtu vložit informaci o ustanovení ze dne 12. 8. 1351, kdy král Karel vyzdvihl znovu Kožlany na městečko, zavedl úterní trhy, kam museli chodit lidé ze vzdálenosti jedné míle (asi 7,5 km), což měl kontrolovat

---

⁷ 11. 4. 1313: „censum vero bladi siue frumentii septem strichones diuersi grani statuentes, videlicet duos strichones siliginis, duos ordeii et tres avene cum quator pullis devehendo ad castra regia in Teyrzow aut in Burglins, vel ad tantam distanciam et non ultra.“ = zřizující jarní daň dávky sedmi strychů obilných zrn, je známo dva strychy pšenice, dvě řady a tři ovsy čtyřmi dívkami donesené na hrad Týřov nebo Křivoklát, nebo na takovou vzdálenost a ne víc. (*REG III*, 55).

purkrabě hradu Angerbachu (*Sedláček 1937, 65* – opis v archivu chříčském). Kam lokalizovat tento Angerbach, zůstává otázkou. Pokud bychom se chtěli držet vzdálenosti jedné míle, Týřov by sem zasahovat už nemohl, protože je od Kožlan vzdálen asi 15 km, kdežto Angerbach leží pouhých pět kilometrů od tohoto města. Proto se domnívám, že se spíše jedná o Angerbach u Kožlan, než o německé pojmenování Týřova. Další písemný pramen nese zatížení stejnou nejistotou. V roce 1360, 5. března, Karel IV. udělil do zástavy Janovi, synovi falckraběte na Rýně a Bavorského knížete Rudolfa hrad Angerbach s vesnicemi Kožlany, Zavidovem, Chmelištnou, Broumy, Všetudy a Bnečici (*Sedláček 1937, 65*). Mohlo by se zdát, že pohled do mapy usnadní konkretizaci uváděného Angerbachu, opak je však pravdou. Jmenované vsi jsou od sebe natolik vzdáleny a tak rozptýleny v krajině, že někdy nám naše současná logika nedovoluje je přiřadit ani k jednomu z obou hradů. Přesto se ale musíme přiklonit spíše k tomu, že v této zmínce se jedná o Týřov, a to kvůli dalšímu prameni z roku 1403, kdy ve Chmelištné vykonával právo Filip Laut ze Zdešova jako purkrabě Týřovský (*LC VI, 104*)⁸. O 45 let později zde získává Týřov i zázemí Jošt z Einsidle, jehož rod se posléze nazývá Týřovští z Einsidle. Toto zázemí sestává ze vsí Kožlan, Bnečic, Chmelištného, Zavidova, Týřovic, Broum, Lučince, Újezdce a Hudlic, které platily berni na Křivoklát a navíc Jošt získal berni z Novosedel (*Sedláček 1937, 66*). Jsou zde jmenovány všechny vesnice, které známe už z roku 1360 a přibyly nové. Tímto pramenem bychom tedy mohli potvrdit, že výše jmenovaná listina z roku 1360 se opravdu týká Týřova, nikoliv Angerbachu. Dále se dozvídáme, že si zde Týřovští z Einsidle mohli v roce 1473 budovat rybníky a získali i právo lovit zvěř v královských hvozdech, navíc získali privilegium zřídit si v Kožlanech pivovar (*Slatinský 1868, 378*). Jošt z Einsidle měl získat část křivoklátského manství, a to v roce 1503 (*Slatinský 1868, 376*). O dalších vsích, které náležely Týřovskému panství se dozvídáme v době dělení majetku mezi bratry Janem, Albrechtem, Joštem a Jiříkem, kdy kromě již výše jmenovaných vsí jsou jmenovány Skryje, Tytry a Nezabudice (*Sedláček 1937, 69*). Co do dalšího zázemí, píše se o horách rtuťových, k nimž se vracíme v podkapitole věnované surovinám, pro nás je na tomto místě podstatnější informace o rybníku v Novosedlích, rybníku nad Kožlany a o louce nad Čertovou skalou (*Sedláček 1937, 69*). Co k církevním potřebám, je známo, že Týřovští z Einsidle byli pohřbíváni ke kostelu sv. Vavřince v Kožlanech, který je znám z písemných pramenů od roku 1384 (*LC; Slatinský 1868, 382*).

Z tohoto dlouhého výčtu, věnovanému zázemí Týřova nehledě na manský systém vyplývá následující. Jako u většiny historických sídel i zde od nejstarší písemné zmínky do mladší doby informací pouze narůstá. Pro tuto práci je důležité vytyčení všech zmiňovaných služebných vsí do mapy. Tím se určí rozsah zkoumaného území (co do celkového zázemí, zdrojů surovin i co do infrastruktury). Tento rozsah charakterizuje mapa č. 1, kde jsou vyznačeny v textu zmiňované vesnice a lze odvodit jejich vzdálenost od Týřova, který považuji za centrum.

---

⁸ 19. 10. 1403: „Chmelistna – Anno quo supra die XIX Oct. data e. crida d. Wenceslau, olim pleb. eccl. in Libczan, ad eccl. in Chmelistna ex causa permut. cum d. Hermanno vac. viro famoso Lautone, purgrauio in Tyrzow, nomine Wenceslai regis, consenciente. Exec. pleb. in Czista.“ = toho roku dne 19. října ..... Václav, předtím kostela v Libčanech do kostela v Chmelištné vyměněn s Heřmanem, jak se stalo slavným Lautonem, purkrabím na Týřově se souhlasem a ve jménu krále Václava. Provedeno lidem v Čisté. (*LC VI, 104*).

Do vzdáleností, které vytyčuje příkládaná mapa lze zahrnout zaniklé středověké vesnice, a to především zaniklé Písty, které se měly nacházet severně od Hřebečnicků. Je to ale jediná vesnice v bezprostředním okolí, o níž lze hovořit.

4.2.3 „site catchement analysis“

Na tomto místě se budu blíže věnovat interpretaci vzniknuvší mapy s vytyčeným známým zázemím s přihlédnutím k surovinovým zdrojům a Salačově studii o možnostech dopravy v mladším pravěku (Salač 2013).

Hned na první pohled si můžeme vytyčit hranici, která se dostává až 30 km západně od Týřova (zejména Kožlany, Chmelištná a Zavidov), na jihovýchodě se dostáváme maximálně k Broumům. To je vymezení teritoria pro 14. století, kdy máme první písemné zmínky o vyznačených vesnicích a jejich příslušnosti k Týřovu. Zajímavé je, že tato snad maximální vzdálenost velice dobře koresponduje s dochozí vzdáleností podle Salače (Salač 2013, 107). Uvedená vzdálenost je aplikovatelná i na původu stavebního materiálu podle Žáka (viz oddíl Zdroje surovin; Žák 2006). Můžeme předpokládat, že tato vzdálenost byla již krajní. Na příkládané mapě je zcela evidentní, že dominantní byl region severozápadně od Týřova dnes spadající do okresu Rakovník. Tomu by mohla odpovídat i produkce předmětů, které se vyskytují v archeologickém materiálu na Týřově. Co se týče surovin, nezbyvá než konstatovat, že v tomto směru bohužel žádné surovinové zdroje nenacházíme.

V 15. století se zázemí přibližuje Týřovu, vzniká samostatná podhradní vesnice Týřovice a ve druhé polovině století začíná dozajista již zmiňovaná těžba rtuti v blízkosti hradu. Jinými slovy, služební síť se zahušťuje a nukleuje blíže k centru, které vyživuje a které jí poskytuje ochranu. Využívaná surovinová ložiska se nenacházejí v takové vzdálenosti jako služební vsi, jsou podstatně blíže, předpokládejme, že do vzdálenosti pěti kilometrů (areál těžby rtuti byl někde u Týřova a je snad možné jej ztotožnit s relikty těžby, které jsou patrné v lesích po levém břehu řeky Berounky asi dva kilometry vzdáleném proti jejímu proudu od Týřova; <http://ags.cuzk.cz/dmr/#>).

16. století žádnou zvláštní změnu nepřináší, pouze se znovu setkáváme se všemi výše zmíněnými vesnicemi, ale vyskytují se zde další nové, opět velmi blízko Týřova, nelze ale vyloučit, stejně jako u předchozích, jejich fungování v dřívější době. V této době se stávají surovinovými zdroji i zakládané rybníky, které jsou zdrojem potravin. V 16. století se setkáváme s konkretizací a hustším výčtem specializovaných objektů všeobecně.

Tento oddíl je spíše náznakem v možnosti práce s teorií středního dosahu, které by měla být věnována větší pozornost v dalších pracích, především těm, které jsou i historicky založeny. Upozorňuji zde především na nutnost mezioborové spolupráce.

4.2.4 Manský systém

Už od poloviny 13. století existuje tzv. manský systém, který se může odvozovat z lenního systému (*Kavka 1990*, 228) v té formě, že člověk dostane v léno nějaký pozemek nebo vesnici, ale je vázán povinnostmi ke svému pánovi. Důvod vyčlenění manství ze služebných vesnic je tedy znám, neboť služebné vesnice odevzdávaly dávky a hrad je měl chránit, kdežto manové za zápůjčku nebo majetkový dar sloužili svému nadřízenému. Existovala i hradní manství, kdy byl manovi udělen v léno hrad a jeho manskou povinností bylo jej v případě bojů chránit a za přítomnosti panovníka mu jej otevřít (*Kavka 1990*, 229).

Manství kolem Týřova nám popisuje už A. Sedláček a soudí, že mohlo souviset s vládou Přemysla Otakara II. posléze posledních Přemyslovců, kteří zde tento systém ustanovili (*Sedláček 1937*, 62). Předpokládá to na základě zmínek o manstvích ve Bnečicích (dvorech poplužních), v Zavidově (jednomu lánu lidem pod purkrecht rozdaném) a Broumech (*DD VII*, 23), přičemž předpokládá i manské povinnosti z Kožlan (*Sedláček 1937*, 62). Manský systém je znám na Rakovnicku (*Kavka 1990*, 246), konkrétně u hradu Křivoklátu (zejm. *Kočka 1937*, 109 - 121). Manství známe z více míst v českém království už od 13. století (viz *Kavka 1990*). Rozsah manského systému, nebo spíše četnost písemných zmínek o něm (jinak jej doložit v podstatě nelze) se až do jagellonské doby zvětšuje. V 15. – 16. století máme pak o manstvích více zpráv, ale to i urbářů a dalších podrobných písemných pramenů.

Tato problematika je podstatná pro zasazení Týřova do sídelně historického kontextu. Královské hrady totiž v zásadě neměly své vlastní zázemí ve smyslu polí. Proto je důležité zaměřit se na zázemí ve formě vesnic. Pokud jde o obsluhu hradu, tu zajišťoval jistý počet osob, které na hradě žily. Ovšem v případě ohrožení nebo v případě nějakých služeb (např. dodávky projektilů do kuší apod.) nebylo možné, aby tato základní posádka uhájila celý hrad. Proto vznikl manský systém, který v podstatě zajišťoval služby pro konkrétní hrad a to nejen hájení hradu v době ohrožení, ale i zajišťováním dodávek vína, otavy a podobně. Bohužel, archeologie tento fenomén v osídlené krajině těžko rozpozná (výjimkou je interpretovaný archeologizovaný manský dům na Křivoklátě, viz *Durdík 2002b*). Proto se jedná především o historické téma, které se ale v kastelologii nutně musí zohledňovat a adekvátně řešit.

4.3 INFRASTRUKTURA

V případě Týřova je tato kapitola nesmírně podstatná. Setkáváme se s informací, že kolem hradu vedla zemská stezka (*Durdík 2001*, 7), která není nijak blíže specifikována. Je pravdou, že hrady vznikaly při cestách nebo v důležitých místech cesty, např. u brodů nebo mostů (*Krenn 2006*, 223), které hrad kontroloval, případně vybíral clo nebo zajišťoval bezpečí před útoky loupeživých rytířů. Na cestě vznikala stanoviště pro cestující, ale i správní jednotky, např. právě hrady (*Vávra 1973*, 32).

V literatuře o středověkých cestách se však nedozvídáme o žádné komunikaci vyššího významu, která by vedla právě kolem Týřova. Dvě významné stezky obíhají Křivoklátsko, a to na severu tzv. Erfurtskou případně Chebskou stezkou a na jihu tzv. Norimberskou stezkou

(Vávra 1973; Květ 2003). Je zcela scestné se domnívat, že tyto komunikace měly po celou dobu své funkčnosti stejný průběh. Trasa se jistě měnila v reakci na momentální přírodní podmínky (např. náhlé rozvodnění vodního toku způsobující podmáčení většího území) nebo na aktuální politické dění.

Ve zkoumání cest kolem Týřova byly využity dva po sobě následující postupy: kabinetní studium mapových podkladů, dosavadních archeologických nálezů, historických pramenů, odborné literatury o infrastruktuře a přírodních poměrů a ve druhé fázi terénní průzkum, ověřující poznatky z první fáze bádání nad průběhem cest okolo Týřova.

V prvním kroku se ve velké míře uplatnilo především studium mapových podkladů (zejména upozorňuji na velký přínos analýzy LLS – <http://ags.cuzk.cz/dmr/#>). Během tohoto studia se objevila problematika pomístních názvů a jejich výpovědní hodnoty (např. Vápenný vrch, Červený kámen – www.mapy.cz).

V terénním průzkumu bylo využito pouze jednoduchých metod. Nejen z finančních důvodů, ale i z důvodu nepotřeby vzhledem k relativně velké zachovalosti reliktní a především kvůli velmi podrobným archeologickým aktivitám (během výzkumu T. Durdíka bylo vytyčeno asi 80 sond a to nejen v jádru hradu a v opevnění, ale i v podhradním mlýně a na předsunuté baště) nebyla využita geofyzikální metoda, která by ukázala především sklepy, kanálky a příkopy (Kuna et al. 2004, 156). Navíc zdejší geologické podloží vulkanického původu by patrně velmi rušilo výsledky měření. Kvůli velkému množství výkopů zde nejsou nutné ani ověřovací měření, která by potvrdila nebo vyvrátila průběh předpokládaného zdiva (Kuna et al. 2004, 160); to totiž bylo většinou ověřeno archeologickým destruktivním průzkumem.

Pomocí nedestruktivních metod by na Týřově bylo zajímavé ověřit, co z mnoha objektů mohla být jímka a co cisterna, a to konkrétně fosfátovými analýzami (Kuna et al. 2004, 232). Přesto je toto určení nespolehlivé vzhledem k tomu, že cisterny byly často druhotně využívány jako jímky. Zjištění toho, co je na vodu a co na splašky ale z dnešního hlediska v této práci není možné a to opět z finančních důvodů a předpokládám, že i vysoká míra prokopání této lokality a současný turistický provoz by zkreslil výsledek.

Povrchový sběr zde především potvrzuje již známé, a to pouhou datací Týřova s doklady návštěv v mladší době. Zajímavější je aplikace povrchového sběru v okolních cestách, případně v areálech, které můžeme považovat za zázemí a to jak sídelní, tak výrobní/hospodářské. Především narážím na možnost průzkumu uvažovaných vápenek u Týřova, lomů v okolí (kde jsou nálezy asi nejméně pravděpodobné) a případně na „předpolí před vstupem do hradu“, které rozeznává A. Sedláček a považuje jej za hradní podhradí nebo předhradí (Sedláček 1937, 60). Tyto sběry by snad mohly proběhnout v rámci případně disertace, v rámci diplomové práce bohužel nebyl čas ani příhodné podmínky na jejich uskutečnění (především neustálý listový pokryv, který kvůli absenci zimy neztratil na své mocnosti po celou dobu zpracování této práce).

Při terénním průzkumu byly zkoumány hlavně terénní reliéf (k metodice podrobně Kuna et al. 2004, 241). Ty zachycují v okolí Týřova opevnění, dále část zázemí (především mlýn a

částečně i předsunutou baštu, vápenky v sedle za Vápenným vrchem a v křivoklátské vrchovině i zaniklé středověké vesnice, které by hypoteticky z nedostatku důkazů stejně tak dobře mohly i nemohly být součástí zázemí) ale především komunikace, konkrétně cesty. Ty byly v terénu sledovány včetně jejich okolí, kdyby náhodou došlo k objevu dosud neznámých terénních reliktnů.

Protože se na tomto místě zabývám konkrétně cestami, je už načase zmínit výsledky průzkumu v okolí hradu.

V terénu je dobře patrný svazek cest vedoucí od Týřova směrem na Karlovu Ves (<http://ags.cuzk.cz/dmr/#>), dále snad pokračující směrem na Křivoklát (*Sedláček 1937*, 60). Tento svazek úvozů je velmi dobře patrný v sedle za Vápenným vrchem, konkrétně v místech, kde jsou lokalizovány vápenky (viz výrobní areály). Nejvýraznější je ale pouze jedna konkrétní cesta vedoucí od tohoto místa směrem na západ, tedy k Týřovu. Klikatí se totiž po úbočí Vápenného vrchu a zařezává se do terénu až do hloubky tří metrů, což je jistě způsobeno erozí. Klikatost zde má funkční charakter, a to proto, aby bylo možné celkem výrazné převýšení překonat – proto bylo přikročeno k častým změnám směru, což vedlo ke snížení sklonu, který bylo nutné překonat. Nevede však přímo k hradu, asi sedmdesát metrů před hradem cesta uhýbá směrem k jihu, kde se zase vrací směrem k hradu a zhruba v místě dnešního turistického přechodu přes Úpoř se dostává do údolí tohoto potoka (viz mapa č.2). Jak pokračovala cesta směrem dále na sever nebo na západ není zcela jasné, neboť její průběh asi smazala pohybující se Berounka (*Žák – Čilek – Danielisová – Hlaváč – Kadlec – Kyncl – Pokorný – Světlík 2010*). Můžeme se zde ale zaobírat myšlenkou existence brodu. Pověst „*O Paškově kameni*“ (*Renner 1933*, 55 - 56) nás o něm v podstatě informuje. Je sice pravda, že se nejedná o vědecký pramen, v lidové pověsti se ale mohou uchovat památky na již zapomenutou minulost a v tomto případě věřím tomu, že zachovaly informaci o existenci brodu. V pověsti o Paškově kameni vězeň Pašek utíká podzemní cestou do středu brodu v Berounce, kde nadzdvihá kámen, který je vlastně dveřmi této podzemní cesty a prchá ze svého vězení. Protože podzemní cestu nezachytil ani archeologický průzkum, věřím pouze informaci o brodu. Jiný průběh cesty zde snad ani není možný a pokračování za Berounkou je snad patrné směrem k Týřovicím/Týřovicům. Další průběh není zcela jasný, patrně byla cesta upravena v moderní době a tím jsme přišli o možnost vyhodnotit ji jako středověkou stezku.

4.4 VOLBA STAVENIŠTĚ A OBRANYSCHOPNOST

První krok, nepočítáme-li záměr postavit hrad, je volba ideálního staveniště (především *Krenn 2006*, 217). To by mělo ideálně splňovat nároky funkcí hradu, které upřednostňoval (např. kontrola stezky znamená hrad v její blízkosti na nějaké vyvýšenině, kontrola poddaných znamená exponované místo v blízkosti sídliště atd.). Zároveň se museli stavitelé jistě brát v potaz zdroje surovin, aby byla stavba co nejjednodušší (v Čechách s tím celkově problém není, protože kámen vhodný více či méně ke stavbě je možné nalézt prakticky všude), zdroje lidských sil, tedy ideálně v osídlených oblastech, což v našem prostředí také není žádný problém – to, že dnes neexistují vesnice u velkých hradů, neznamená, že tam

žádné zázemí nebylo. Významnou roli co do zázemí i do surovinových zdrojů atd. hraje infrastruktura, především kvůli dopravě. Není snad ani nutné se zde zmiňovat o vhodné geografické poloze, protože v případě všech známých hradů se maximálně využila příhodná poloha, aby byla stavba co nejjednodušší a aby s využitím co nejmenší energie řádně fungovaly požadované funkce hradu (*Krenn 2006*, 217). Proto se volila třeba i místa, která fungovala jako ohrazená prostranství už v dřívějších dobách (pravěká hradiště, protohistorická refugia). Proto se na hradech můžeme setkat i s pravěkým materiálem – to, co my dnes v krajině vzhledem k našemu zaměření rozpoznáváme jako pravěká hradiště, to vnímali stavitelé hradů především jako výhodu pro stavbu hradu ať už proto, že vyhledávali stejné polohy jako lidé staletí před nimi nebo proto, že byl třeba stále patrný val či příkop (*Krenn 2006*, 224). Z toho důvodu, že některé hrady vznikaly na starších polohách, nachází se zde i pravěký materiál. To ale není případem Týřova, kde se z pravěkého materiálu dochovaly pouze sekeromlaty v sekundárních polohách, kdy byly využity jako tzv. hromové klíny (*Hložek – Menšík 2014*). Musíme také nutně vzít v potaz výhodu v podobě cesty, viz podkapitola infrastruktura.

Problematika samotného průběhu stavby je také často řešena, především ale v experimentální archeologii, kde je snad nejslavnějším počinem v této sféře projekt Guédelon ve Francii, další už menší ve Velké Británii atd. Většinou je základem těchto experimentů písemná evidence, proto jsou na vzestupu v tomto oboru právě tyto dvě země. Archeologické podchycení je problematičtější, nacházíme pouze vápenné pece (*Krenn 2006*, 224; pro Týřov viz areály zpracování surovin)

Všechny výše popsané aspekty i s odkazy na literaturu ukazují, jak bylo voleno místo pro stavbu, otázka obranyschopnosti byla dosud řešena spíše okrajově. Je důležité si uvědomit, že hrad není hradem, dokud nemá patřičnou fortifikaci, jinými slovy pokud neplní obrannou – vojenskou funkci (rozdíl v pasivní a aktivní obraně). Pasivní obranu zajišťovalo opevnění a tím se dostáváme k tomu, proč je obranyschopnost řazena právě sem. Vnější fortifikace velice masivně využívala příhodné přírodní podmínky, tedy byla nutná dobrá volba místa stavby. Setkáváme se s vodními hrady, které nebyly vyvýšeny a nemohly využít terén ke zpomalení případných oblehatelů, ale stavitelé využili krajinu zase tak, že vytvořili vodní příkopy. Jindy v rovinném terénu byly hrady vystavěny na nasypáný terén (problematika tzv. motte). Týřov je ale jedním z mnoha hradů na ostrožně, což je nejvýhodnější kvůli doplňování zásob, přístupu, ale i kvůli přirozené ochraně ze tří stran a tím pádem možnosti dobré kontroly jediného možného přístupu k hradu (*Krenn 2006*, 223).

4.5 FUNKCE HRADU

Hned na úvod je důležité říci, že hrad je multifukční jednotka. Nikdy se tedy nesetkáme s hradem, který by plnil pouze jedinou funkci, například interpretace loveckých hrádků je často vysloveně směšná už jenom proto, že by doslova měla znamenat, že hrad byl určen k lovu. Tento soubor mnoha funkcí lze shrnout do tří nejzákladnějších, které bezpodmínečně každý hrad musí splňovat, aby byl hradem. Ostatní funkce z těchto tří vyplývají. Jednotlivé funkce nemusejí být plněny stejně, někdy dokonce mohou být některé zcela minimální, ale na

jejich úkor jsou upřednostňovány funkce jiné (to je evidentní např. u hradů Václava IV., kdy je potlačena obrana, kdežto obytné prostory a reprezentace je na výši – proto se častokrát uvažuje, že této době se jedná spíše o zámky; opačným extrémem je doba husitská, kdy je zase upřednostňována právě obrana na úkor rezidenčních prostor).

Nejexponovanější funkcí hradu je především jeho fortifikační funkce. Každý, kdo se pokouší o definici hradu, jako první jmenuje právě fortifikaci jako nejdůležitější prvek. Mimoto právě fortifikační a obytná funkce jsou ty funkce, které definují hrad z dynamického hlediska (*Gabriel 2006*, 14). V zásadě můžeme tvrdit, že pokud u kamenné stavby chybí **opevnění, reprezentační a obytné** prostory, nejedná se o hrad (*Musil 2006*, 14).

Vojenská funkce – opevnění – fortifikační funkce: všechny tři termíny označují totéž, tedy obranyschopnost hradu, což je nezákladnější funkcí každého hradu. Na Týřově právě fortifikace přinesla mnoho diskusí mezi odbornou veřejností, především její část v dolním hradě. Ta byla interpretována jako francouzský kastel, který je typický aktivní obranou, konkrétně přítomností flankovacích věží, které hájily kurtiny. Tato problematika je rozvedena v kapitole o stavebně-historickém průzkumu. Aktivní obrana je přítomna i v prostorách horního hradu, kde jsou v donjonu zachyceny střílny. Předpokládány jsou jistě i v hradbách, ty se ale nedochovaly do dostatečné výšky, aby v nich byly zaznamatelné zbytky střílen. Pro shrnutí, Týřov je hrad splňující základní charakteristiku hradu, tedy má fungující fortifikaci.

Obytná funkce: je druhou bezpodmínečně nutnou pro fungování hradu jako sídelní jednotky, centra a pro plnění rezidenční funkce. Pokud by neexistovalo na hradě obytné zařízení, nebyl by již hradem, ale pouze fortifikací. To je případ například předsunutých bašt, které často neumožňují trvalý a relativně kvalitní pobyt, neboť mají pouze fortifikační funkci.

Reprezentace: ta je přímo vázána na obě předchozí funkce. Nejen provedení obytných, nebo také jinak zvaných rezidenčních prostor vypovídá něco o reprezentaci. Je pravdou, že tyto prostory měly za úkol mimo vlastního komfortu i reprezentovat postavení majitele hradu. Mimoto ale hrad takto fungoval i z dálky. Celá stavba působí často velice impozantně už při pohledu na celou krajinu a upozorňuje každého na postavení člověka, který ji vlastní. Provedení i těch nejjemnějších detailů jistě nese informaci o postavení stavitele, o tom, co si mohl nechat postavit, jak zručné řemeslníky si dovolil a tím vším reprezentuje. Zde se ale dostáváme k synonymu, což je symbolika.

Tyto tři základní funkce často v publikacích nesou i jiné názvy, nebo z nich lze vyvodit i další. Mezi ty náleží funkce rezidenční, což je de facto sloučení dvou výše jmenovaných (reprezentace a obytná funkce), kdy pojem rezidence zcela zaniká v široce chápaném termínu reprezentace. V předchozím odstavci byl tento problém již nastíněn.

Stejně byla okrajově zmíněna i symbolika, která z reprezentace vyplývá. Toto téma je doménou především postprocesuální archeologie, proto se s řešením hradní symboliky setkáváme především v západních zemích (*Liddiard 2005; Zeune 1996*). Vyčleňují jej z podkapitoly Funkce hradu především z toho důvodu, že symboliku osobně považují za vedlejší produkt celého komplexu, který nazýváme hradem. Často se setkáváme s tím, že hrad

je dnes nejlepším symbolem celého středověku (*Liddiard 2005, 97; Gabriel 2006, 14*). Podle mnohých jeho poloha ve výšinách zajišťovala symbol moci, čímž dávala svému poddanství jasně najevo to, že se nachází na špičce společenského žebříčku (*Šimůnek 2013, 9*). Je pravdou, že reprezentační funkce hradu se často interpretuje jako jasný symbol moci a odkaz na velkou sílu stavitele.

Správní funkce - centrum: hrady si většinou každý spojí s nejvyšší vrstvou společnosti, která má velké majetky a ty nějak spravuje ze své rezidence. Šlechtické hrady jsou jako centrální body chápány zcela automaticky, u královských hradů se setkáváme s problémem interpretace. Tak se často stává, že se setkáváme s hrady, které jsou centry reprezentace, neboť jsou loveckými rezidencemi, další jsou chápány jen jako centra odpočinku (zejména v době vlády Václava IV., například Nový hrad u Kunratic) a velmi často především na místech střetu s nějakým sebevědomým šlechticem mají podle mnoha badatelů vznikat tzv. protihrady, které mají reprezentovat přítomnost krále na tomto místě. Hrad ale téměř vždy zajišťuje nějakou správu, ačkoliv je pravdou, že ne vždy ve stejném měřítku. Chápu tím například i to, že na hradech byly vydávány úřední dokumenty. Tedy postupně: centrum reprezentace (lovecký hrad) neslouží pouze tomu, aby se vládce jednou za čas pobavil na honu (výčet loveckých dní pro představu, jak by takové hrady asi byly využívány ve *Schwenk 1997*), ale zároveň kontrolují i královské majetky, konkrétně rozsáhlé pozemky, kde je možný hon, a které se dají využít i jako zdroje dřeva. Tzv. „lovecké hrady“ jsou tedy správními centry těchto území. Centra odpočinku jsou v podstatě synonymem k obytné nebo reprezentační funkci. Nakonec jsou zde tzv. protihrady, které vznikaly zpravidla v mocensky kontaktních zónách. Nejedná se jenom o často citovaný případ Příběnic a Příběniček, je to například hrad Landštejn, který měl být „truc-hradem“ proti rakouským panovníkům. Zároveň ale upevňoval moc svého stavitele, kterým byl některý český panovník a jistě zde odváděl velice podstatnou správní funkci, kdy zde, na pomezí, jistě docházelo k rozporům ohledně úředních náležitostí a povinností místních obyvatel. Většinu výše popsanych jevů, které je důležité sledovat ve studiu hradů, v podstatě postihl již v osmdesátých letech W. Meyer, když upozornil především na archeologické doklady obchodu a dopravy, krajinného hospodářství, těžby a průmyslového zpracování surovin (*Meyer 1987, 129*). Tyto aktivity by měly být kontrolovány a při nich snad právě kvůli kontrole vznikaly hrady.

Funkce Týřova by se po předloženém výčtu daly shrnout v několika bodech. Fortifikační funkci, jak bylo řečeno výše, tento hrad bezesporu splňuje. Obytnou rovněž, je zde přece kamenný palác a archeologicky byly zachyceny i stavby pravděpodobně hrázděné. Reprezentace je zde zcela evidentní, už T. Durdík tvrdil, že náročná fortifikace zde má především reprezentovat sílu a obranyschopnost majitele. Je možné, že tato demonstrovatelná síla a symbolická panovníkova přítomnost byla zaměřena na průběh cesty, která je popsána v oddíle Infrastruktura. Koho ale měla tato stavba oslnit, nevíme. Bez debat je však to, že Týřov tuto cestu kontroloval. Usuzujeme tak podle předpokládaného brodu pod hradem.

5 ZPRACOVÁNÍ ZVOLENÉHO SOUBORU MATERIÁLU

V předchozích kapitolách byly řešeny především teoretické otázky problematiky hradu v krajině v aplikaci na konkrétní příklad (v této práci Týřov), historie bádání a samotného sídla včetně stavebně-historického rozboru konkrétního sídla i s přispěním výsledků archeologického výzkumu. V této části práce se dostáváme ke zpracování části materiálu z Týřova, kde bylo během výzkumu vyzvednuto přes 300 beden archeologického materiálu, který dodnes postrádá komplexní zpracování. Protože materiálu je příliš mnoho, bylo přistoupeno k volbě určitých sond, které jsou zpracovány v této diplomové práci. Sondy byly zvoleny tak, aby bylo možné z nich poskládat řez hradem a tím by mohly být sledovány úpravy terénu během stavby a přestaveb, včetně základového horizontu. Aby bylo možné vytvořit nějakou relativní chronologii materiálu, byly vybírány především sondy, které by mohly souviset s horizontem zakládání hradu. Proto byly upřednostněny sondy horního hradu, neboť ten je i podle stavebně-historického průzkumu starší a tedy zde existuje větší pravděpodobnost zachycení nejstaršího keramického materiálu. Na tomto místě je nutné připomenout fenomén tzv. kapes na Týřově (*Durdík 2001*, 16; dalším příkladem je Pražský hrad *Hrdlička 1997*), které byly v rámci zarovnávaní terénu na hradě zasypany nejen suťovým materiálem ale i chronologicky citlivými artefakty (keramika, zde konkrétně zduřelé okraje; např. *Klimešová – Bačová 2014*; *Smetánka – Vencel 1969*). Ze zpracování se může odvíjet i relativní chronologie regionu, která zatím neexistuje, protože nemá dostatečnou pramennou základnu (dosud zejména *Blažková – Lomecká 2006*; budeme-li důvěřovat datační interpretaci hradů Hlavačova a Angerbachu u Kožlan, pak i *Durdík 2004*). Sondy byly tedy zvoleny i tak, aby bylo možné zachytit nějaký soubor, z něhož bude možné vytvořit relativní chronologii a další sondy pro její ověření nebo pouze aplikaci.

Na základě popsaných kritérií byly zvoleny sondy I a XXII, které vytváří Řez 1, dále sonda VII (Řez 2), Řez 3 se skládá ze sond XXI, LIII, XXXIII, XII a X. Sondy XXIV a XVIII utváří Řez 4 a Řez 5 sestává ze sond XVI a XVII. Těchto 12 sond tedy vytváří 5 řezů horním hradem (viz plán č. 1).

5.1 Cíle a metoda zpracování zvoleného souboru

Cílem práce je zpracování alespoň části obrovského objemu exkavovaného materiálu z hradu. To znamená mimo jiné analýzu typologie a tvarů keramických nádob na základě jejich morfologie s přihlédnutím ke keramickému materiálu. Nebudeme zde vytvářet žádné podrobně popsané keramické třídy, to není hlavním předmětem práce. Základní popis nejčastěji se vyskytujících tříd keramického těsta u daných tvarů a typů bude podán na závěr v rozboru materiálu. Podobně budou zpracovány i kovové nálezy z příslušných sond, skleněných a kamenných movitých artefaktů, součástí je i analýza kosterního materiálu, vytvořena L. Kovačikovou, které na tomto místě děkuji.

Především budeme sledovat morfologii nádob s velkým ohledem na jejich funkci, čímž vznikne základ pro studium každodenního života na tomto hradě. Zároveň by mělo být možné sledování podobností v daném regionu a tím učení nějakého výrobního centra. Ideální by zde však nebylo najít konkrétní dílnu, ale spíše vazbu na region, což je důležité pro sledování

vztahu hradu k jeho služebným vsím. Problémem je však fragmentárnost materiálu, takže není umožněn tak podrobný typologický rozbor tvarů celých nádob jako např. v pracích o plzeňské (*Orna a kol 2011*) a mostecké keramice (*Klápště 2002*).

Protože máme k dispozici dokumentaci výzkumu včetně stratigrafie (každý nález náleží do jisté vrstvy) bude možné sledovat dynamické proměny hradního celku. Tím myslím například stavební změny, zásypy, výkopy atp. Některé stratigrafie by mohly napomoci chronologii.

Všechny sáčky, a tedy i nálezy nesou označení roku, sondy a vrstvy, z níž pocházejí. Pro zjednodušení práce s nimi a také pro lepší přístup k dokumentaci je tedy důležitá její digitalizace, kdy je jasné označení vrstev. K nim je tedy možné podle označení sáčků i informací v nálezovém deníku přiřadit příslušnou keramiku.

Samotné zpracování materiálu znamená dokumentaci typických artefaktů (okraje u keramických a skleněných střepů, výzdoba atd.) a to kresebnou a pro pracovní účely i fotografickou. Protože se ale některé typy výzdoby ve sledovaném inventáři stále opakují, byly zaznamenány jen jejich nejčastěji se opakující formy a ty posléze v daném typáři. V rámci zpracování kovových artefaktů byl vytvořen samostatný souborný katalog všech kovů z Týřova. V katalogu je vždy uveden typ předmětu (např. hřeb s T hlavou, šindelový hřeb) včetně rozměrů a váhy, kontext nálezů uvedeného na jeho sáčku a v případě výjimečností kresebně zdokumentován (zejména projektily, klíče atp.). Tento katalog je ale stále ve zpracování, zejména kresebná dokumentace práce značně zpomalila, proto je zde přiložen pouze rozbor nedokumentovaného materiálu, zejména stavebních kování. Kamenné předměty byly podle závažnosti nakresleny nebo pouze popsány v příkládaném katalogu. Jejich rozbor však z důvodu finančních nedostatků nebyl možný. Dřevěné materiály a uhlíky nebyly v práci zpracovány, neboť po téměř padesáti letech od výzkumu jejich výpovědní hodnota značně upadla, v mnoha případech se již vůbec nedochovaly.

Jak již bylo napsáno výše, součástí práce bude typář, obsahující zejména okraje a výzdobu. Je nutný zejména pro orientační přehled toho, co se na Týřově běžně vyskytuje a zároveň je to odrazový můstek pro další práci. Tento typář obsahuje často se vyskytující okraje a jejich deriváty s pokusem o vyznačení chronologické posloupnosti.

Nabízí se otázka dvou výše popsaných hlavních bodů, tedy zpracování dokumentace a analýzy artefaktů a jejich prolnutí. Protože každá jednotlivá vrstva je popsána v nálezovém deníku a v dokumentaci (materiál a barva hlíny, příměs kamene, soudružnost materiálu atd.) a lze ji častokrát identifikovat ve vícero sondách, mělo by tedy být možné charakterizovat typický archeologický obsah těchto vrstev a předpokládat výskyt jistých typů keramiky ve shodných kontextech.

Výsledkem je kapitola věnovaná rozboru artefaktů, která se zabývá především chronologií, depozičními a postdepozičními procesy, funkcí artefaktů a jejich úlohou v každodenním životě obyvatel hradu.

6 CHRONOLOGIE TÝŘOVSKÉHO MATERIÁLU

Jedním z pilířů předkládané práce je vytvoření chronologie na Týřově. Ta by měla být využitelná nejen v budoucím nutném zpracování dalších týřovských artefaktů, ale i v regionu. Vytvoření absolutní chronologie je možné v místech, z nichž jsou k dispozici nějaké přesné data. Z bergfritu a donjonu pochází dendrodata (*Kyncl – Vrbová 2002; Kyncl 2005; viz kapitola Stavebně historický průzkum*), o která se v této práci budeme opírat.

Oporou pro data v této práci jsou i zpracované keramické soubory z blízkosti Týřova (zejm. *Blažková – Lomecká 2006; Durdík 2004; Smetánka – Vencl 1969; Polcarová 2008*) nebo alespoň příbuzné či morfologicky i datačně příbuzné. Tady neváháme pracovat se zpracovaným keramickým materiálem ze Staré Boleslavi (*Boháčová 2003*), kde jsou dobře definována keramická těsta, která se v nejstarším horizontu i se stejnými okraji vyskytují ve zpracovávaném souboru. Dále pracujeme s mosteckou keramikou (*Klápště 2002*), kde můžeme pracovat s celým zpracovaným souborem zejména kvůli morfologické podobnosti a shodné výzdobě, především červenému malování. Pracujeme zde rovněž s drobnějšími soubory, například s keramikou z Mělnicka (*Varadzin – Štefan 2007*). Velmi významnou publikací o keramice z relativně blízkého okolí, užitečnou pro nás zejména z důvodu využitelnosti tabulek je keramika z Plzně (*Orna a kol. 2011*).

Složitější situace pro nás nastává, když se pokoušíme pracovat s tvarovou typologií, výše mnohokrát zmiňovanou, v kapitole Zpracování již tento problém akcentujeme. Jedná se o fragmentárnost zpracovávané keramiky, kdy nelze rozlišit mnohé typy nádob. Můžeme pracovat pouze s typickými okraji, prakticky je pro nás v této práci však nemožné rozlišit hrnce, džbány a poháry. Jednoznačně podle okrajů vyčleníme pouze mísy, pokličky, podle dalších vlastností můžeme vyčlenit cedníky, kuthany, kachle a prejzy. Protože nelze pracovat s celými tvary nemůžeme chronologický vývoj těchto tvarů v této práci sledovat.

V úvodu této kapitoly bylo nastíněno, že máme k dispozici dendrochronologická data. Tato data, odkazující nás do 60. let 13. století můžeme aplikovat na nálezy, které souvisí se stavbou a na základě stratigrafie ideálně vytvořit chronologii od datované nejstarší keramiky po tu nejmladší. Pro tuto chronologii je však nevyužitelný prostor v okolí bergfritu, proto jsou pro nás nejdůležitější sondy XVI a XVII (a sonda III a XIV, které ale do této práce nebyly zahrnuty), které se přímo dotýkají donjonu a poskytují možnost zachytit vrstvu prokazatelně spojenou s výstavbou dendrochronologicky datované věže a tak datovat i pravděpodobné nálezy z této vrstvy.

6.1 Sonda III

Sonda se nalézá při současném vstupu do donjonu. Protože ale nelze tuto sondu zahrnout do žádného řezu hradem, nebyla do práce zahrnuta. Její předpokládaný potenciál bude využit v dalším zpracování.

6.2 Sonda XIV

Tato sonda je situována do místa vstupu do sklepa donjonu. Během výzkumu zde byly zachyceny kamenické prvky portálu in situ. Bohužel nebyla do práce zahrnuta kvůli špatně dostupnosti materiálu a nedostatečné dokumentaci.

6.3 Sonda XVI

Jedná se o sondu při vnitřní straně severozápadní stěny donjonu. Na jeho profilu se jeví osm vrstev, z čehož pět vrstev je definováno jako destrukce, z čehož je možné vyvodit interpretaci, že se jedná o propadlé stropy, a je tak možné odvodit, kolik pater donjon měl (viz kapitola Stavebně historický rozbor). Tento profil viz Příloha č. 1.

Nejpodstatnější pro vytvoření chronologie je pro nás vrstva číslo čtyři, definovaná jako spáleníště se zuhelnatělými trámy, mazanicí a pískovcovými kvádry a kameny. Nachází se přímo nad skalnatým podložím, které bylo místy upraveno maltou. Často se zde vyskytují kusy mazanice a malty často s otisky prken, zajímavější pro nás jsou ale keramické nálezy. Nejen podle těsta se zde evidentně vyskytují typy keramiky, která by dle místních analogií mohla být datována do stejného období, které určuje dendrochronologické datum. Dalším indikátorem této datace jsou tvary okrajů. Vyskytují se zde totiž zduřelé okraje, které jsou datovány nejpozději do první poloviny 13. století a to nejen v nejbližším okolí hradu (Zahořany na Berounsku *Stolz – Stolzová 2003, 785*; po srovnání s mladšími poznatky o dataci Sýkořice *Ježek 2012*) ale i v blízkosti Prahy (*Klimešová – Bačová 2014*). Důležité je pro nás srovnání i se staršími hrady z okolí Týřova, a to zejména Angerbachu (k. ú. Kožlany, okr. Plzeň-sever) a Hlavačova (k. ú. Lužná, okr. Rakovník), jejichž fungování je datováno do 13. století, v případě Angerbachu až do první poloviny století 14. (*Durdík 2004*).

Jak ukázalo zpracování, není bohužel možné z této sondy vyvodit chronologii, můžeme pouze definovat nejstarší horizont keramiky, jež se zde vyskytuje a datovat jej do doby, jež určuje dendrochronologické datum (tj. 60. léta 13. století). Můžeme si tuto definici dovolit vzhledem ke kontextům využitých nálezů, které pocházejí z podlahy patrně přízemního patra. Dále se jedná o nálezy přímo spojené s maltou. Proto je podle všeho datace těchto nálezů dle dřeva, zastavěného do donjonu oprávněná. Přesto ale vzhledem k současným znalostem o dataci zduřelých okrajů (*Hrdlička 1993, 102 – 104*; *Ježek 2012, 249*) musíme zpřesnit dataci, a to ante quem před interval let 1254 – 1266.

Co se týče definice těchto nálezů, spojuje je většinou podoba keramického těsta, které je světlé, slídnaté, písčité ostřivo se pohybuje svou velikostí v intervalu 1-2 mm. Tato keramika je dobře vypálena, co se týče barvy, převažuje světle žlutá až žlutobílá barva⁹. Odpovídá

---

⁹ Určení barvy v popisu keramické skupiny nebo třídy je vždy problematické, protože se jedná o silně subjektivní označení. Někdy je možné vypomoci si některou barevnou škálou (např. v *Dvořáková 2014*),

světlé slídnaté keramice definované I. Boháčovou na Staré Boleslavi (*Boháčová 2004, 395*). Nejčastějším typem nádob z tohoto těsta, jsou hrnce. Těsto pokliček ale nenáleží zde jinak dominantní světlé slídnaté keramice, jedná se o šedé hladké těsto s jemným ostřivem, slída je zde zastoupena v nižší míře než u výše definovaného světlého těsta. Toto těsto je typické pro většinu pokliček tohoto horizontu, konkrétně v této sondě pro všechny. Definice šedé keramiky dle I. Boháčové (*2004, 395 - 396*) odpovídá tomuto těstu, které je zjevně písčité.

Nejcitlivějším ukazatelem nejstarší keramiky na Týřově kromě těsta jsou okraje, které jsou oproti ostatním z dalších vrstev velmi archaické (vyobrazení typických okrajů této sondy v Tab. č.1). Vyskytují se zde zduřelé okraje (v Tab. č. 1 uváděny pod číslem 1; totožné tvary např. ve *Varadzin – Štefan 2007; Smetánka – Vencl 1969*), okraje s různými typy archaického okruží (v uvedené tabulce pod číslem 3), jednoduché okraje (4) a typově nezařaditelné avšak dle všeho příbuzné okraje (2). Pokličky lze rozeznat zejména dle těsta, neboť okraje tohoto typu (tab. č. 1 varianta 5) se vyskytují běžně i v mladším období. Bohužel, tato sonda nevydala žádné zdobené střepy nejstarší fáze, předpokládáme zde ale především vlnici nebo klikatku.

6.4 Sonda XVII

V této sondě jsme předpokládali jasnou chronologii dle obsahu vrstev v kontaktu se zdivem donjonu. Bohužel, všechny vrstvy byly silně promíšeny a pouze stopově obsahují nejstarší keramiku. Proto tato sonda k vytvoření chronologie nijak nepřispěla.

---

většinou se ale k takovému kroku nepřistupuje. Ani v této práci jsme nepřistoupili k definici barev dle barevné škály zejména proto, že zde není důvod k jasnému definování barvy kvůli určení keramických tříd, které zde nebyly řešeny.

7 ROZBOR ARTEFAKTŮ

7.1 Keramika

Předkládaný rozbor vývoje keramiky v čase je založen na analýze obsahu sond, vybraných pro jejich vypovídací hodnotu ve věci sledování úprav terénu. Sledovány byly zejména typické kusy keramiky, ale rovněž i keramické těsto. Protože v souboru jsou zcela minimálně zastoupeny celé tvary, jsme odkázáni na vypovídací hodnotu okrajů a výzdobných motivů.

7.1.1 Nejstarší horizont: keramika 2. poloviny 13. století

Tento horizont byl vyčleněn zejména na základě studia obsahu sondy XVI. Lze jej charakterizovat třemi druhy těsta, které mají silně archaický ráz. Ve všech základních druzích sledujeme silnou příměs slídy, která je velmi výrazná a je tedy velmi snadné tuto keramiku vyčlenit. Ačkoliv na konci raného středověku zaznamenáváme silně regionální produkci (*Vařeka 1998*, 123), přesto tyto keramické skupiny sledujeme na relativně velkém území.

Konkrétně se jedná o světlou slídnatou keramiku, středně zrnitou, oxidačně pálenou se žlutou barvou (*Boháčová 2004*, 395 – 396). Toto těsto se často uplatňuje u hrnců, což dokládají zduřelé okraje (viz Tabulka č. 1; v regionu *Smetánka – Vencl 1969*; *Stolz – Stolzová 2012*, 785; pouze tvarová podobnost v *Durdík 2004*; v širším okolí *Varadzin – Štefan 2007*). Nejčastější výzdobou je rytá linka a jednoduchá vlnice.

Druhým keramickým těstem, důležitým pro nejstarší horizont je redukčně pálené slídnaté. Jedná se o keramiku s vysokým obsahem slídy, barvou střepu černou s přechody do odstínů hnědočervené. Ostřivo je jemné písčité do 2 mm, povrch hladký. Podle některých badatelů se jedná o tzv. hnědou řadu (*Vařeka 2009*, 155). Okraje v této skupině jsou především jednoduchá plochá okruží. Nejčastější výzdobou je rytá linka nebo jednoduchá vlnice. Shodnou keramiku sledujeme v Praze-Ruzyni (*Klimešová – Bačová 2014*, 613 – 614), shodně okraje pak v blízkém okolí Týřova, tedy ve Stříbrném údolí (*Smetánka – Vencl 1969*; na hradech Angerbach a Hlavačov *Durdík 2004*). Keramické tvary jsou zejména hrnce. Tato skupina je jediná, u níž byly na Týřově zaznamenány hrnčířské značky, a to znak kříže.

Poslední druh těsta, které řadíme k nejstaršímu horizontu je již méně slídnatý, ostřivo je jemné písčité, povrch hladký, barva je světle šedá. Toto těsto je dominantní u pokliček, misek a archaických kahanů, je zachyceno i u kachlů. Je tedy v zásadě uplatňováno na technickou keramiku. Opět se jedná o těsto, které definuje I. Boháčová na Staré Boleslavi (*2004*, 396), objevuje se i v zánikovém horizontu na Budči (*Bartošková 1999*, 732).

Popsaná keramika je datovaná dendrochronologicky podle sondy XVI, jak bylo předesláno v úvodu rozboru nejstaršího horizontu. Datována je tedy v intervalu let 1254 – 1266. Dataci odpovídají i analogické nálezy z okolí. Ačkoliv v našem prostředí se v této době již setkáváme s nejranějším výskytem světlé červeně malované keramiky a Rakovník je jedním z produkčních center této keramiky vrcholného středověku (*Blažková – Lomecká 2006*, 914 – 917), není výskyt této keramiky v nejstarším horizontu hradu Týřova jednoznačně prokázán. Ve vrstvě 4 sondy XVI, která je důležitá pro dataci tohoto horizontu, se sice vyskytuje jeden

zlomek červeně malované keramiky, ale jedná se pouze o jeden střep z okraje tenkostěnného poháru (Obr. 2:6), jedná se tedy velmi pravděpodobně o mladší intruzi.

Výskyt nejstarší keramiky ve vybraných sondách se soustřeďuje především do sondy č. I, kde se objevuje ve vrstvách 21 – 13, což odpovídá zásypům zahloubeného objektu v prostorách kuchyně. Předpokládáme proto, že tento objekt, který je znatelný na profilu (Řez 1), byl zasypán na konci 13. století, snad na počátku století 14. Tato keramika se nachází zejména v sondě č. XVI, podle níž byla dokonce definována. V ostatních sondách, které jsou součástí zpracování, se tato keramika nachází pouze stopově, jedná se tedy jistě o intruzi mladších vrstev. Tvary typické pro tento keramický horizont obsahuje Tab. č. 1.

7.1.2 Keramika 14. století

V tomto období dozívá tradice 13. století, ale vyskytuje se již tenkostěnná keramika tvrdě vypálená v redukčním prostředí s dominantní radélkovou výzdobou, ale i rytou a vývalkovou šroubovicí (*Vařeka 1998*, 128). Zároveň se v tomto období už setkáváme i s oxidační keramikou s červenou malbou (*Vařeka 1998*, 128). Výsledky zpracování keramiky potvrzují Vařekovu teorii o kontaktní zóně redukčně pálené šedé keramiky, která je typická pro západ a jih Čech se světlo oxidační keramikou severní poloviny Čech, která je dominantní zejména svou červeně malovanou výzdobou (*Vařeka 1998*, 131).

Objevují se nové tvary, a to džbány, hrnky, poháry, na závěr tohoto období i kuthany – trojnožky/pánve. Je možné sem snad přiřadit i cedníky, které odpovídají tomuto období těstem, neboť nebylo možné ve fragmentárním souboru jednoznačně určit okraje cedníků.

Keramika tohoto období je velmi různorodá. V první polovině 14. století ještě přežívá hradištní tradice, což je zjevně zejména na šedé keramice, která je popsána jako třetí těsto nejstaršího horizontu. Tato keramická skupina postupně zdokonaluje svou technologii, což je evidentní ve zvyšování tvrdosti výpalu. Vyskytuje se s u okrajů ovalených s vnitřním prožlabením, u okrajů s okružím, často ale u okrajů jednoduchých, které náležejí kahanům. Sporadicky je toto těsto využito u kachlů. V mladší době, pravděpodobně ve druhé polovině 14. století a v počátku 15. století se toto těsto objevuje u okrajů ostře přehnutých nebo oblých přehnutých. Tato datace okrajů odpovídá i rozboru podle *Zápotockého (1978, 216)*. Tato keramika je zdobena radélkem, rytou šroubovicí nebo vývalkovou šroubovicí.

Začíná se zde objevovat velmi jemná, tvrdě redukčně pálená tenkostěnná keramika s minimálním obsahem slídy s jemným písčitém ostřivem. Povrch je relativně hladký, ale je mírně drsný. Barva povrchu je šedočerná až černá, těsto je světle šedé. Pravděpodobně se jedná o vývoj první popsané keramiky tohoto období. Keramika je zdobena velice často radélkem, výjimečně kolkem (kruh s pěti tečkami; Tab. 5), obvyklá je vývalková šroubovice. V jednom případě byla zaznamenána i výzdoba pomocí písmen (viz Obr. 1:1). Nejen technologie výroby, ale i dominantní výzdoba nasvědčuje jihočeskému výrobnímu okruhu keramiky (*Vařeka 1998*, 128). Často se zde vyskytují okraje přehnuté, a to oblé i ostré, výskyt zavínutých okrajů už nasvědčuje mladšímu období. Toto těsto ve 14. století se objevuje u pohárů a další tenkostěnné keramiky.

Okruh červeně malované keramiky se zde objevuje zpočátku 14. století. Jedná se o keramiku světlou, oxidačně pálenou, s relativně hrubým ostřivem (ostřivo do 3 mm), se žlutobílým až žlutým povrchem. Tato keramika je dle *Zápotockého (1978, 214 – 215)* typická právě pro toto období. Nasvědčují tomu i okraje s okružím a s okružím s vnitřním prožlabením. Výzdoba je jednoduchá linka, vlnovka mezi dvěma liniemi nebo motiv polooblouků zavěšených na vodorovné lince.

Jiný charakter má oxidační keramika, tvrdě pálená, s nízkým přesto znatelným obsahem slídy s písčitým ostřivem. Odlišuje se od červeně malovaného okruhu. Její povrch je převážně žlutý až žlutošedý, může nést různé odstíny hnědošedé, protože většinou je keramika přepálená. Často toto těsto identifikujeme u technologických nádob, jako jsou kahany, kachle a počínající kuthany. Okraje jsou velmi rozmanité, od jednoduchých až po přehnuté.

Objevuje se zde ještě keramika šedá, tvrdě pálená s velkým podílem písčitého ostřiva. Její určení může být problematické kvůli přepálení. Podobá se doznívající hradištní tradici, přesto je ale především svou tvrdostí a podílem ostřiva značně odlišná. Vyskytuje se se všemi zde popsanými typy okrajů.

Sporadicky shledáváme v souboru i barevně zcela odlišnou keramiku. Textura se velmi podobá oběma světlým těstům 14. století, její těsto je ale poněkud hrubší a je dobře odlišitelné svou cihlově červenou barvou. V tomto období se objevuje především u kahanů.

14. století je z tvarového hlediska velice variabilní, sledujeme vývoj okruží a přehnutých okrajů. Trend přehýbaných okrajů pokračuje až do mladšího období, kdy se okraj uzavírá a vzniká tak zavnutý nebo kyjovitý okraj. Okruží se z jednoduchého v průběhu 14. století mění na prožlabené, zvenku prožlabené, u vyšších okruží se středovým žebrem. Tyto druhy okrajů se udržují do mladších období. Ve 14. století se ale podle všeho Týřov velice dynamicky vyvíjel, proto nemůžeme vývoj 14. století nijak podrobně rozlišit. Pracujeme zde především s vývojem z jasně definovaného nejstaršího horizontu a s pochozím horizontem 15. století, který byl identifikován už v době výzkum hradu.

7.1.3 Keramika 15. století

V tomto období už je možné pracovat s datovanými soubory z okolí. Nejdůležitější je pro nás nález zásypu studny a keramické pece z Rakovníka (*Blažková – Lomecká 2006; Polcarová 2008*). Tyto nálezy jsou datovány do přelomu 15. a 16. století (*Polcarová 2008, 40*). Jak bylo zmíněno na závěr shrnutí keramiky 14. století, je pro toto období důležitý pochozí horizont 15. století, který byl definován v sondě I ve vrstvě 5 již v době výzkumu (dominantní tvary okrajů z této vrstvy viz Tab. 2).

Přetrvávají tendence předchozího období, například šedé tvrdě pálené těsto, oxidačně pálené hrubší žlutošedé těsto využívané u technologických nádob (kachle, kahany, kuthany), bývají už ale glazované. Je všeobecně uznáváno, že glazura je typickým znakem 2. poloviny 15. století, její výskyt v dřívějších dobách ale není nemožný, a to u části kachlů (většinou vnitřní plocha; tato glazura je průhledná, zelenavá nebo medově hnědá – vždy je přes ni ale

patrné keramické těsto, jedná se tedy o transparentní glazuru), projevuje se i u kuthanů, kdy je nepřilnavost povrchu jedním z nejdůležitějších požadavků. V případě Týřova se také velmi sporadicky projevují glazované kuthany, bohužel, sporadičnost jejich výskytu ve starších vrstvách už začíná být ve sporu s možností, že se jedná o mladší intruzi.

Ve 2. polovině 15. století ale výskyt glazovaných fragmentů nijak nepřekvapuje. Glazura je vázána na jemné oxidační tvrdě pálené těsto. Glazura je již netransparentní, většinou medově hnědá, někdy zelená (tzv. renezanční zeleň). Často se vyskytuje u džbánek nebo hrnků, zejména u kuthanů.

V průběhu 15. století, snad v jeho první polovině se objevuje nové těsto, typické především leštěnou úpravou povrchu. Jedná se o velmi jemné těsto redukčně pálené, velice tvrdě vypálené s povrchem šedočerným až černým. Ten je často leštěn až do stříbritého lesku. Vzhledem ke kvalitě výpalu není překvapující skutečnost, že nádoby jsou velmi tenkostěnné. Toto těsto se objevuje i v Rakovníku (*Polcarová 2008*, 68). Toto těsto je často identifikováno u mís (ty jsou typické především vodorovnými obloukovitými okraji), pohárů a džbánů. I zde je evidentní vliv západních a jižních Čech nejen kvůli redukčnímu výpalu, ale i kvůli výskytu písmen na podhrdlí některých nádob (viz obr. 1:3).

Červeně malované zboží je zde v 15. století relativně výrazně zastoupené a je zde dobře patrná nápadná podobnost se shodně datovaným zbožím z Rakovníka (*Blažková – Lomecká 2006*; zejména *Polcarová 2008*, 40). Těsto je žlutobílé až žluté, hrubší (ostřivo do 3 mm), výzdobou vedle červeného malování je i vývalková šroubovice.

Stejně jako ve 14. století se zde sporadicky vyskytuje cihlově červená keramická hmota. Neobjevuje se ale pouze u kuthanů, ale i u hrnců s prožlabeným okružím. Její výskyt je ale naprosto marginální, přesto ale vzhledem k vizuální výraznosti tohoto těsta je zde musíme zmínit.

7.1.4 Keramika 16. století

Toto období ve vybraném souboru není příliš hojně zastoupeno, nebo nebylo správně rozlišeno. Jak je známo z kapitoly věnované dějinám hradu, zastoupení by zde alespoň první polovina 16. století měla mít (vláda Týřovských z Einsidle), přesto se zde ale s touto keramikou setkáváme pouze výjimečně. Rozlišení keramiky 16. a 15. století také velmi komplikuje nemožnost rozlišit režnou keramiku obou těchto období. V této práci pracujeme především s glazovanými nálezy.

Keramiku raně novověkou rozlišujeme především díky rozmanitým glazurám. Přetrvává zde glazované zboží typické pro 15. století (tvrdá světlá keramika s vnitřní glazurou), objevuje se ale už hůř pálené zboží, které je glazované oboustranně, což je dominantní především u kuthanů. Tento druhý druh glazované keramiky už se odlišuje i barvou těsta, které začíná být oranžové. Glazura není v tomto období transparentní a je velmi rozmanitá, od medově hnědé až po tmavě hnědou a sytě zelenou, které jsou především typické pro novověk.

7.2 Sklo

Skleněné artefakty v souboru nebyly příliš četné. Přes nečetnost můžeme rozlišit dva typy skla: duté a ploché sklo. Ve sledovaném souboru je ploché sklo zastoupeno výrazně více. Jedná se zejména o okenní terče (Obr. 2:1-2), které jsou rozpoznatelné především okraji (Frýda 2000, 124) a rovnou plochou. Byly zaznamenány i trojúhelníkové ploché útvary s retušovanými okraji, což je artefakt, který rovněž náleží mezi okenní sklo. Jedná se o vložky v prostorách mezi okenními terči (Vondrušková 2010, 43). Indikátorem přítomnosti okenních terčů jsou na Týřově i nálezy olovených pásků, do nich byly jednotlivé terče zasazeny. Podle E. Černé (2004) datujeme nálezy tohoto skla do 2. poloviny 14. století až století 16.

Duté sklo je ve vybraném souboru z důvodu velké míry fragmentárnosti těžko identifikovatelné. S jistotou můžeme hovořit snad o masivním dnu blíže neidentifikovatelné nádoby zeleného skla z destrukční vrstvy (2) sondy XXII (Obr. 2:5). Z této sondy, ovšem z vrstvy 10 pochází část těla nádoby, u níž je nejdůležitější přesekávaný vodorovný pásek (Obr. 2:4). Za pozornost stojí i okraj zeleného skla jakéhosi gracilního poháru z profilu sondy XVII (Obr. 2:3).

7.3 Kovy

Většina kovů po výzkumech v letech 1973, 1976 – 1984 nebyla nijak očištěna ani konzervována, proto v průběhu let došlo k samovolné skartaci některých z těchto artefaktů. Další komplikací zpracování je skutečnost, že významnější artefakty jsou momentálně mimo dosah zpracování, neboť jsou dokumentovány do vznikajícího souborného katalogu kovů z Týřova.

Za současného stavu dosažitelnosti máme k dispozici pouze stavební kování typu hřeby, skoby, petlice, a dále sporadicky součásti oděvu či postroje (přezky). Militária nejsou k dispozici v předkládané diplomové práci, ale víme, že se zde vyskytují projektily kuše i luku. Na Týřově je doložen i výskyt podkov, tedy přítomnost koně. Ze zpracování katalogu kovů z Týřova také vyplývá, že v dolním hradě byla kovárna, neboť z prostor sond ... pochází houba a zlomky kovářské strusky.

Momentálně můžeme pouze říci, že ve vybraných sondách jsou hojně zastoupeny šindelové hřeby, hřeby s T hlavou a blíže neurčitelná stavební kování.

7.4 Malta, mazanice, cihly, prejzy

Ve sledovaných sondách byl zachycen i stavební materiál. Nejvýrazněji zastoupené jsou fragmenty malty. Jedná se o materiál drolivý, bílý, tedy patrně s velkým podílem vápna a s příměsí hrubého písku. Největší fragmenty se nacházejí v sondě XVI, kde je na nich možné zaznamenat otisky prken. Nejhojněji se ale ve vybraném souboru objevují omleté hrudky

malty, a to především v sondách XVI a XVII. Obě přímo souvisejí se zděnou stavbou, výskyt malty tedy není překvapivý.

Mazanice byla zachycena ve velkých blocích v sondě XVI, zejména v profilu. Tyto bloky neměly ale po stranách žádné otisky. Protože se ale o fragmenty výrazné (15x17x12 cm), musíme se nutně zamyslet nad jejich uplatněním v architektuře. Existuje možnost, že vrchní patra donjonu, jak už bylo nastíněno v kapitole Stavebně historický průzkum, byla hrázděné konstrukce. To ale jenom pokud uvažujeme, že svislé plochy mezi nosnou konstrukcí byly opatřeny pouze natloukanou mazanicí (*Bláhová-Sklenářová 2012*, 51). Dále je s nalézanou mazanicí stejný problém jako s maltou, a to ten, že se dále nalézá jen v drobných omletých zlomcích.

Cihly se na hradě vyskytovaly celkem běžně, jejich datování ale není podle analogií možné. Ve studovaném souboru se ale cihly objevují pouze v sondě I, kde jsou uplatněny při vyzdění kuchyně (viz Řez č. 1), dle *Cejpové (2003, 86)* bylo cihlami upraveno topeniště kuchyně 13. století, která měla podobu zemnice. Rozměry cihel jsou: délka 24 – 27 cm, výška 7 – 8 cm, šířka 12 – 13 cm.

Nevíme, zda během výzkumu byly prejzy skartovány, nebo zda se zde nevyskytovaly. Jejich fragmenty jsou velmi sporadické a situovány pouze do sondy XVI. Jejich absenci může ale osvětlit velký výskyt šindelových hřebů. To poukazuje na možnou skutečnost, že pokryv střechy byl šindelový.

7.5 Kostí

Kostí z vybraných sond byly laboratorně zpracovány L. Kovačikovou, které na tomto místě děkuji.

Laboratorní zpracování umožnilo určení druhového spektra konzumované zvěře (výsledky určení viz Tab. č. 6). Tím by bylo i možné určit zastoupení lovné zvěře oproti domácím zvířatům. Protože během výzkumu nebyl materiál prosíván ani proplavován, proto nemůžeme uvažovat hojné nálezy ryb a další drobné zvěře. To je jeden z důvodů, proč by badatelské výzkumy na hradech neměly klást důraz na kvantitu nálezů jako spíš na kvalitu odkryvu. Prvotním předpokladem bylo asi 15% zastoupení lovné zvěře oproti 85% domácích zvířat. To by odpovídalo určení zvířecích kostí z jiných lokalit (*Unger 1999, 90; Peške 1994*). Překvapivý byl proto výsledek vyhodnocení, který ukazuje 24% lovné zvěře. V kostním materiálu byl zachycen i ještěř obecný a pes domácí, které zde můžeme považovat za lovecká zvířata. Přesto zde ale v 74% dominují domácí zvířata.

Kostí často nesou stopy tepelného opracování, ořezání a některé stopy nasvědčují i poskytování kuchyňských zbytků psům přítomným na hradě (*Kovačiková 2016*).

7.6 Kameny

Ve studovaném materiálu se vyskytovaly pouze sporadicky, a to buď jako domnělé zlomky keramiky (nejedná se tudíž o artefakty) anebo ve dvou případech (oba z prostor sondy I) v podobě kuličky o průměru 2,6 a 2,4 cm. Podobné nálezy na Lelekovicích jsou interpretovány jako projektily na lov drobné zvěře (Unger 1999, 122). Výskyt těchto projektilů v prostorách kuchyně by potom možná mohl souviset s proběhnutším lovem a posléze ztracením tohoto artefaktu při zpracování zvěře.

7.7 Mladší nálezy

Do této skupiny patří nálezy především z drnu nebo z první vrstvy destrukce. Jedná se pravděpodobně o ztráty některých návštěvníků hradu. Z keramiky se jedná o nálezy neodlišitelné od nejmladšího horizontu. Přesto ale u několika málo kusů můžeme s jistotou tvrdit, že se jedná o nálezy recentní. Jedním z takových nálezů je porcelánová dýmka, nalezena ve svrchní destrukci sondy XVII (viz Obr. 1:2). Dýmku lze datovat do 2. poloviny 18. století podle analogických nálezů z Prahy-Náměstí Republiky (Vyšohlíd 2009, 982).

Dobře identifikovatelné mladší nálezy jsou zejména kovové nálezy. Protože ale tyto artefakty jsou momentálně ve zpracování, nejsou v předkládaném zpracování k dispozici. Můžeme ale mluvit např. o mincích (např. říšské marky atd.) nebo zavíracích nožích, které jsou jednoznačně recentní.

Mezi jednoznačně recentní nálezy patří nálezy skla, konkrétně pivních lahví a jejich fragmentů. Ve zpracovávaném souboru se jejich výskyt ale vztahuje pouze na drn sondy I.

8 KE KAŽDODENNÍMU ŽIVOTU OBYVATEL TÝŘOVA

Rozmanitý materiál, zaznamenaný ve studovaném souboru naskýtá možnosti pro úvahy o průběhu každodenního života na tomto hradě. Nebudeme se zde zabývat problematikou pojmu „každodennost“, to je záležitost jiných pojednání. Zajímá nás zde především to, co o životě na hradě vypovídá materiál, zpracovaný v této práci.

Každodenností zde rozumíme průběh běžného dne na hradě, s přihlédnutím ke „svátečnímu dni“. Do běžného dne spadá kategorie *Jídlo a pití*, dále *Bydlení*, *Hygiena* a *Volný čas*. Sváteční den je obohacen o *rituály*, ty zde ale sledovat nemůžeme, protože zvolený soubor je příliš malý, než aby odpovídajícím způsobem zachytil artefakty, které by mohly o rituálech vypovídat (speciální nádoby, ozdoby atd.). Je také možné, že rituální předměty (tzv. „sváteční nádoby“) v hradním prostředí splývaly s potřebou reprezentace a luxusu.

8.1 Jídlo a pití

Životní ale i společenskou nutností je konzumace potravin a tekutin. Z artefaktů dokládají tuto kategorii každodennosti nálezy nádob, a to jak keramických tak i skleněných (zde nejsou zatím spolehlivě doloženy nádoby kovové) a příborů (zachovány pouze nože, snad sekáče a lžíce; ve zpracování souborného katalogu kovových nálezů z Týřova).

Nádoby lze rozlišit do dvou kategorií – kuchyňské a stolní. Odlišíme je od sebe v zásadě podle výstavnosti a přepálení. V podstatě platí, že kuchyňská keramika byla přímo vystavena ohni (vaření na otevřeném ohni; *Cejpová 2003*), výstavnost nebyla nutná, neboť kuchyňský provoz byl oddělen od konzumních prostor. Prakticky pouze v kuchyních je možné nalézt cedníky (tento předpoklad je na Týřově splněn; v sondě I, která je interpretována jako kuchyně, bylo zachyceno celkem 5 keramických cedníků). Výjimkou je nález jednoho cedníku v sondě XVI, mohlo se ale jednat o vykuřovadlo nebo cedník nutný pro konzumaci středověkého piva (pivo ve středověku bylo nutno často vyčistit od nečistot, proto v mladším období vznikají i nádoby, v nichž je přímo aplikován cedník, avšak v minimalistické podobě; ústní sdělení S. Krabatha ze dne 25. 2. 2016). Obvyklými nádobami, nutnými k tepelné úpravě pokrmů jsou kuthany (trojnožky, pánve), které jsou zaznamenány ve fragmentech v podobě nožiček, držadel a v mladším období glazurou především v sondě I, v jednom případě byl zachycen kuthan i v donjonu. Zde je možné uvažovat, že tak byl transportován pokrm, nemůžeme ale vyloučit možnost ohřívání jídla přímo v dosahu obytných prostor. Dalšími nádobami typickými pro tepelnou úpravu pokrmů jsou hrnce. Ty se vyskytují ve všech prostorách hradu, v kuchyni je jejich výskyt zcela přirozený, v dalších prostorách lze usuzovat na jejich využití k transportu jídel. Je všeobecně uznávanou skutečností, že keramické hrnce byly užívány i jako obal pro dovážení potravin z jiných lokalit podobně jako ve starověku byly amfory obalem na olej, víno a podobně. Ve středověku předpokládáme keramiku jako obal tuku, mléka a mléčných výrobků a podobně. Posledním keramickým tvarem, který nám v současnosti připadá jako typická výbava kuchyně je poklička. Na Týřově je to často zastoupený tvar a to nejenom v podobě okrajů, ale i typických knoflíků. Všechny zde zaznamenané pokličky jsou zvoncovitého tvaru a ve fragmentech se vyskytují ve všech sondách sledovaného souboru. Zaznamenáváme ale koncentrace v kuchyni (sonda I),

v donjonu (sonda XVI) a v dosud neinterpretovaném zděném objektu v sondě XVII. To nás může navést k zamyšlení nad účelem této stavby. Pokud se pokličky nacházely v obytném prostoru a v kuchyni, musíme uvažovat, že jedna z těchto dvou interpretací by byla vhodná pro zděný objekt v sondě XVII. Musíme zde připomenout, že ve 14. století zaniká kuchyně v blízkosti bergfritu (sonda I), možnost, že se přesunula právě do zděného objektu v sondě XVII, nemůžeme zcela vyloučit. Ani archeologický materiál z této sondy této možnosti neodporuje, neboť materiál 13. století se zde vyskytuje sporadicky a může se tedy jednat pouze o intruzi.

Stolní keramika je většinou lépe upravena, protože jejím účelem není jenom udržení pokrmu, ale i reprezentace (*Durdík 2010*). Z keramických tvarů do této kategorie spadají poháry, džbány (ty by měly spadat do více kategorií, neboť neslouží jen k rozlévání nápojů, ale i celkově k hospodaření s tekutinami, což je typické pro kuchyňský provoz, včetně vody, což zase můžeme přiřadit ke kategorii *hygiena*) a džbánky, mísy a skleněné číše. Skleněný pohár je zaznamenán v sondě XVII, což může svědčit o důležitosti tohoto objektu (viz výše), další dva fragmenty skleněných nádob pochází se sondy XXII, kde měl být průchozí palác. Nálezy skleněných nádob, což bývá chápáno jako doklad luxusu zde proto není překvapivý. Fakt, že duté sklo se vůbec neobjevuje v prostorách donjonu může být opodstatněn tím, že jeho interiér dosud nebyl zcela prozkoumán. Co se týče dalšího stolního nádobí, jedná se o keramiku. Zde můžeme pouze konstatovat, že hrnce, džbány, džbánky a někdy i poháry jsou ve fragmentárním stavu velmi těžko odlišitelné. Výjimečně se nám podařilo spolehlivě určit poháry, především podle okraje. Můžeme hovořit alespoň o dvou pohárech se čtyřlaločným ústím (jeden v prostorách donjonu, druhý v sondě XVII). Mísy se vyskytují v prostorách celého hradu, jejich definice v této kategorii každodennosti je však stejně problematická jako v případě džbánů. Mísy jsou identifikovány zejména typickými vodorovnými okraji. V 15. století je zjevná jejich výzdoba na povrchu okraje radélkem, v jednom případě malovanou vlnicí.

V celém souboru byla zachycena jedna lahev, konkrétně se jedná o fragment čtyřlaločné lahve ze světlé slídnaté keramiky, zdobené vseky a vlnicí (viz Obr. 1:4). Tento artefakt náleží sondě I, konkrétně vrstvě 4, což je zásyp objektu v sondě I. Jelikož se jedná o zásyp, nemůžeme jasně říct, kde byla původně tato nádoba uložena.

Z příborů, jak již bylo zmíněno, se zde prokazatelně objevují nože, sekáče, v jednom případě je zaznamenána i lžička/lžice. Bohužel, protože kovy jsou zpracovávány v jiné souborné práci, nedokážeme sdělit více, než tuto předběžnou informaci o jejich přítomnosti. Zmíníme zde ale nejslavnější předmět z Týřova, který je nutné řadit do kategorie *Jídlo a pití*, a tím je louskáček se zoomorfními a antropomorfními motivy. Jedná se ale o sběr bez bližšího kontextu.

Co do ekofaktů, v kapitole Rozbor artefaktů je pojednání o kostech z hradu. Můžeme tedy jasně říci, že se zde konzumovalo tepelně opracované maso s nezanedbatelným podílem lovné zvěře (*Kovačiková 2016*). Kuchyňské zbytky se pak házeli psům, jak dokládají právě kosterní zbytky.

Další ekofakty vzhledem ke svému fatálnímu stavu nebyly zkoumány.

8.2 Bydlení

K základním potřebám každého člověka patří nutnost ukrýt se před nepřízní počasí. Dále se k tomuto pudu začala přidružovat touha po komfortu, což můžeme definovat slovy teplo a světlo.

K obytným stavbám jsme se vyjádřili v kapitole Stavebně historický průzkum. Co se problematiky střešní krytiny týče, patrně zde dominovaly šindele, ale ve zpracovávaném souboru je zastoupen i fragment prejzu. Vybavení obytných prostor je stále otázkou, jednalo se evidentně zejména o dřevěné artefakty, které se ale nedochovaly. Pouze z nálezů pantů, zámků, klíčů a kování rozmanitých velikostí můžeme usuzovat, že v tomto vybavení byly zastoupeny patrně truhly a kovaný mobilní inventář.

Osvětlení obytných prostor můžeme sledovat pouze v movitých artefaktech. Okna se dochovala pouze v jedné přízemní zdi destruovaného donjonu, nemají proto pro nás prakticky žádnou vypovídací hodnotu. My zde musíme pracovat zejména s hojnými nálezy kahanů, a to ve všech sledovaných sondách.

Co do zajištění tepla, vyskytují se zde hojně kachle. Ve studovaném souboru jsou ale ve fragmentárním stavu. Můžeme pouze poznamenat, že jejich výskyt je hojný v sondě XVI, XVIII a XXII. V prostorách donjonu a průchozího paláce není jejich výskyt neobvyklý, ale v sondě XVIII pro nás znamenají mnoho. Tuto budovu je tedy možné interpretovat jako obytnou a zjevně významnou, jak naznačuje přítomnost drobných zlomků prolamovaných kachlů.

8.3 Hygiena

Tato kategorie se v českém bádání nad hradním prostředím soustřeďuje především na přítomnost prevétu nebo odpadní jímky (*Durdík 2009b*). V evropské kastelologii je ale zájem o hygienu na hradech rozšířen o řešení zásobování vodou, kdy jsou někdy doloženy i typické vodovodní trubice apod. Toto téma je ale nutné rozšířit o drobnou hmotnou kulturu, jako jsou ušní lžičky, břitvy, nádoby.

Co se týče vyměšování na Týřově, musí prozatím tato otázka zůstat nezodpovězena. Prevét nebyl zachycen a odpadní jímky nejsou spolehlivě doložitelné. Můžeme pouze předpokládat, že stejně jako na většině hradů i zde bylo zařízení situováno tak, aby výsledný produkt nebyl exponován přímo v jádru hradu.

Zásobování vodou na Týřově je problematickou otázkou. Studna, která se nacházela v horním hradu, byla podle Durdíkova průzkumu zasypána, posléze jako studniční věž měla fungovat severovýchodní věž dolního hradu (viz kapitola Stavebně historický průzkum). Doklady vodovodních potrubí zde nejsou. Jedinou indicií k cílenému hospodaření s vodou může být jakýsi domnělý dřevěný kanálek, který je zachycen při severní obvodové zdi sondy

I, VII a snad ústí právě do studny, která se měla nacházet v prostorách sondy XXIV. Tato interpretace pouze z kresebné dokumentace může být ale sporná.

Co se týče drobné hmotné kultury, opět se setkáváme s problémem zpracování souborného katalogu kovových artefaktů z Týřova. Významné předměty, jako jsou nože, břitvy atd. byly ze souboru vyčleněny a momentálně jsou dokumentovány. Proto zde můžeme pouze říci, že na hradě se objevují přezky, tedy součásti oděvu, nebo bot, anebo postroje. My se v předkládané práci musíme zaměřit pouze na nádoby, konkrétně na mísy a džbány, které mohly přímo souviset s hygienou, a to především s mytím, kdy musíme uvažovat polévání ze džbánu nebo mytí v míse. Aquamanile je jednoznačným dokladem, ve zpracovávaném souboru nebylo žádné zaznamenáno.

Mísy mohou být ale špatně interpretovány. Mohlo se jednat i o nočníky. Součástí nočníků snad mohly být dřevěné stoličky s otvorem (*Preusz 2008*, 68; analogický nábytek v expozici chebského muzea).

8.4 Volný čas

Tato kategorie je často spojována s dětmi. Přesto ale nejen děti si chtěly a chtějí krátit dlouho chvíli. Dokladem přítomnosti dětských obyvatel hradu může být fragment keramické plastiky v podobě nožky s otvorem a snad hlavičky totožné hračky (Obr. 1:7a,7b). Tento artefakt můžeme interpretovat jako pohyblivou panenku, vzhledem k tomu, že nožka je na pravé straně opatřena otvorem, v němž byl možná provlečen nějaký organický materiál a umožňoval pohyb této končetiny. Mohlo se jednat o panenku, což by dokládalo přítomnost dívky na hradě (*Měchurová 2010*, 99). Druhou hypotézou je, že tato končetině, identifikována jako levá noha, byla pohyblivou součástí zoomorfní plastiky, snad koně, který je mezi artefakty nejčastější (*Měchurová 2010*, 100). Hlavička, pokud je to hlavička bohužel ani jednu z těchto hypotéz nepotvrzuje, ale ani nevyvrací.

Hry zde zaznamenány nejsou. Zajímavým nálezem, náležejícím spíše světu dospělých je drobná keramická antropomorfní plastika. Je možné, že tato figurka je jedním z tzv. „Goldscheisser“ (*Sedláčková 2003*). Tomu nasvědčuje především pečlivě a relativně výrazně provedená partie pozadí sedící osoby, což je pro tyto figurky typické (*Sedláčková 2003*, 550). Figurka pochází ze sondy XXII, tedy patrně z průchozího paláce.

Nejčastějšími nálezy, které možná souvisejí s volnočasovými aktivitami, jsou fragmenty keramiky obroušené na alespoň jedné straně jistě mechanickou činností. Dříve byly tyto nálezy interpretovány jako „hrnčířské čepele“ (*Varadzin 2010*, 19 – 20). Dnes je tato hypotéza již překonána, tyto obroušené fragmenty se proto řadí k volnočasovým aktivitám. Častý

výskyt takto obroušených fragmentů na Týřově může být vysvětlen rychlým opotřebením střepe na místním kameni, což potvrdil i drobný experiment.

9 ZÁVĚR

Předkládaná diplomová práce si dala za cíl zasazení Týřova do evropského kontextu hradní architektury, jeho význam v regionu a zpracování alespoň části archeologického materiálu. Literatura k níže popsaným závěrům v jednotlivých kapitolách.

Ze zpracování stavebně historických průzkumů včetně vlastního pozorování a dohledávání analogií v literatuře vyplývá, že v případě Týřova nemůžeme hovořit o tzv. francouzském kastelu. Spory o tom, zda Týřov spadá do kategorie tzv. francouzských kastelů, založené na absenci střílen a klenutých prostor ve válcových věžích dolního hradu považujeme za neřešitelné, neboť torzální zachování této části hradu tyto diskuse vůbec nedovoluje. Identifikaci Týřova jako francouzského kastelu vylučuje především fakt, že Týřov je vystaven v terénu nevhodném pro stavbu tohoto architektonického typu. Věže využitě v případě tohoto hradu plnily spíše statickou funkci, která se prakticky projevila ve výsledném zvětšení plochy nádvoří dolního hradu. Protože takovéto opevnění se u evropských hradů uplatňuje zejména v části předhradí, usuzujeme, že i v případě Týřova je dolní hrad spíše předhradím, čemuž nasvědčuje i přítomnost kovárny v dolním hradě, která je doložena výskytem strusky. Podoba horního hradu je bezesporu výsledkem domácí stavební tradice, jak ale vyplývá z výše popsaného, to je ve své podstatě i dolní hrad, který nemá nic společného s importem francouzské architektury do Čech, jak uváděla literatura věnovaná tomuto hradu (zejm. *Durdík 1994; 2001*).

Zkoumání postavení Týřova v regionu bylo zásadním bodem této práce. Týřov byl dosud chápán v krajině jako solitér, což ale z hlediska fungování hradu není možné. V rámci této práce vznikl model, umožňující zamyšlení nad jednotlivými hrady se stejným problémem. Důležitými body v rozboru postavení hradů a určování jejich stěžejních funkcí jsou přírodní podmínky, kdy je možné sledovat surovinové zdroje a areály zpracování surovin (k úvahám nad kontrolní funkcí hradů nad výchozy těžených surovin). Přírodní podmínky mají vliv i na volbu staveniště hradu, jeho podobu a obranyschopnost. Velmi podstatnou pozornost zaslouží infrastruktura, na niž jsou téměř vždy hrady vázány, a to nejen jako kontrolní body, ale i jako spotřebitelé (surovin na stavbu, ale i např. potravin a dalšího spotřebního zboží). Tím se dostáváme k dalšímu důležitému aspektu ve zkoumání hradů, tedy k jejich zázemí. To nejsou jenom předhradí a podhradí, ale i služební vsi a často i manský systém. Ze všech výše popsaných bodů vyplývají funkce hradu.

V případě Týřova jsme zjistili jeho význam v krajině. Je umístěn na souběhu cest z několika okolních vsí a ze zjištěných skutečností vyplývá, že kontroluje brod. Tyto cesty také pomohly bádání o zázemí hradu a možnostech jeho zásobování. Jak se ukázalo, hrad byl zásobován služebními vesnicemi ze značné vzdálenosti, je proto nutné, aby spolu tyto často vzdálené body mohly komunikovat a to i směnou. Zkoumání zázemí Týřova a infrastruktury proto přispělo ke studiu středověké krajiny Rakovnicka. Přírodní podmínky potvrdily domněnky o jeho stavební podobě a ukázaly zdroje surovin, které byly v některých případech známy pouze z písemných zmínek (hlavně rtuť, viz *Kočka 1937, 166*).

Zpracování veškerého materiálu z Týřova bylo už v době zadání práce nereálné. Proto byly zvoleny jen některé sondy a to tak, aby k nim existovala dokumentace (proto byl zvolen

prostor horního hradu; jeho dokumentace je téměř úplná) a zároveň aby bylo možné sledovat, jak bylo na podloží vystavěno zdivo a aby tak bylo celkově umožněno sledování průběhu původního terénu a způsob vystavění hradu na tento terén.

Původně zamýšleným ideálním výsledkem bylo vytvoření chronologie keramiky. To bohužel nebylo možné vzhledem k promíšení vrstev, což v době zadávání práce nebylo zjevné. Velkým přínosem je ale datace nejstarší týřovské keramiky podle dendrochronologického data z donjonu, kdy takto byly datovány okraje z pochozího horizontu v donjonu. Vzhledem k datačním nesrovnalostem v regionu (*Ježek 2012*) byl tento soubor datován ante quem k intervalu, které udává dendrochronologie, a to 1254 – 1266. Protože v regionu nejsou jiné datační opory, je toto zjištění podstatné. Další materiál z hradu vypovídá o běžném životě obyvatel Týřova.

10 PRAMENY

AČ I = Palacký, F. 1840: Archiv český, čili staré písemné památky české i morawské z archivův domácích i cizích. Praha.

AČ II = Palacký, F. 1842: Archiv český, čili staré písemné památky české i morawské z archivův domácích i cizích. Praha.

AČ III = Palacký, F. 1844: Archiv český, čili staré písemné památky české i morawské z archivův domácích i cizích. Praha.

DD VII = Friedrich, G. 1929: Desky dvorské Království českého. Díl VII, první kniha pŕhonná z let 1383 – 1407. Praha.

Durdík, T. 1973 – 1976 – 1977: Nálezový deník 1973, 1976 – 1977. Rkp.

FRB II = Emler, J. 1874: Fontes rerum bohemicarum. Tom. II. Cosmae chronicon bohemorum cum continuatoribus. Praha.

FRB III = Emler, J. 1882: Fontes rerum bohemicarum. Tom III. Praha.

FRB IV = Emler, J. 1884: Fontes rerum bohemicarum. Tom IV. Praha.

FRB V = Emler, J. 1893: Fontes rerum bohemicarum. Tom V. Praha.

LC IV = Emler, J. 1883: Libri confirmationum ed beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Praha.

LC IX = Emler, J. 1889: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Praha.

Líbal, D. – Lišková, A. – Novosadová, O. 1976: Hrad Týřov. Stavebně historický průzkum. Praha (Rkp.)

RBM III = Emler, J. 1890: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Praha.

Sedláček, A. 1937: Hrady, zámky a tvrže království českého. Díl VIII. Praha.

LITERATURA

Baierl, P. – Hložek, J. – Křivánek, R. – Menšík, P. 2013: Zaniklá vápenná pec v širším předpolí hradu Příběničky na Táborsku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 26, s. 237 – 243.

Bartošková, A. 1999: Zánikový horizont budečské akropole (ke chronologii raně středověké keramiky). AR 51, 726 – 738.

- Bláhová-Sklenářová, Z. 2012: Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje. Praehistorica XXX/2.*
- Blažková, K. – Lomecká, J. 2006: Záchranné archeologické výzkumy pozdně středověké hrnčářské pece a studny v Rakovníku. Archeologie ve středních Čechách 10, 913 – 926.*
- Boháčová, I. (ed.) 2003: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia archaeologica 5. Praha.*
- Buryška, T. 2011: K poznání zázemí středověkého hradu (13. – 16. stol.) na příkladu Náchodska. Praha (rkp. dipl. pr.).*
- Cejpová, M. 2003: Topeniště dochovaná v hradních kuchyních. Svorník 1, 85 – 94.*
- Černá, E. 2002: Sklo 13. – 16. století. In: Klápště, J. (ed.) 2002: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). Mediaevalia archaeologica 4. Praha – Most, 93 – 114.*
- Černá, E. 2004: Svědectví archeologických nálezů okenních skel. Svorník 2, 21 – 32.*
- Demek, J. – Mackovčín, P. (ed.) 2006: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny. Brno.*
- Durdík, T. 1973: Závěrečná zpráva o výzkumu hradu Týřova, k.o. Karlova Ves, okr. Rakovník. Praha (rkp.)*
- Durdík, T. 1973: Předsunutá bašty českého vrcholně středověkého hradu. Historická geografie 10, s. 139 – 155.*
- Durdík, T. 1976a: Závěrečná zpráva o výzkumu hradu Týřova v r. 1976. Praha (rkp.)*
- Durdík, T. 1976b: Nálezy z hradu Týřova I. Katalog starších sbírek. ČSSA XVIII, 3 – 6.*
- Durdík, T. 1977: Závěrečná zpráva o výzkumu hradu Týřova v r. 1977. Praha (rkp.)*
- Durdík, T. 1982: Nálezy z hradu Týřova II. Katalog starších sbírek. ČSSA 24.*
- Durdík, T. 1987: Zemnice na českých královských hradech 13. století. Archaeologia Historica 12, s. 355 – 365.*
- Durdík, T. 1994: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Praha.*
- Durdík, T. 2001: Hrad Týřov. Praha.*
- Durdík, T. 2002a: K interpretaci hradu Týřova. AR 54, s. 910 -911.*
- Durdík, T. 2002b: Ministerialenhaus der Burg Křivoklát. Pompejanische Sonde in den Alltag einer böhmischen Burg. Château Gaillard 20, 77 – 86.*
- Durdík, T. 2004: Nálezy z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov). Castellologica Bohemica Fontes I. Praha.*
- Durdík, T. 2008: Předsunutá bašta hradu Týřova. Castellologica bohemica 11, s. 223 – 232.*

- Durdík, T. 2009:* Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2009b:* Poznámky k technickému vybavení hradů (záchody, zásobování vodou). Svorník 7, 75 – 29.
- Durdík, T. 2010:* Několik poznámek k české hradní každodennosti. AH 35, 45 – 63.
- Dvořáková, M. 2014:* Keramický inventář z východního a jižního křídla Vízmburku. Praha (rkp. dipl. pr.).
- Dvořáková, M. – Štaffen, Z. (v tisku):* Výsledky petrografického rozboru architektonických prvků z Týřova. Věstník musejního spolku.
- Fryda, F. 2000:* Nálezy skla z Rabí, Gutštejna a Klenové. Historické sklo 2, 117 – 124.
- Gabriel, F. 2006:* Teoretické aspekty studia hradních staveb. Ústí nad Labem.
- Gabriel, F. – Smetana, J.:* K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách. AH 8, 119 – 136.
- Gojda, M. 2000:* Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha.
- Hložek, J. 2014:* Gesellschaftlicher Kontext und Nutzung der Vorburgareale der mittelalterlichen Adelsburgen in Böhmen. Castrum Bene 12, s. 153 – 166.
- Hložek, J. – Křivánek, R. – Menšík, P. 2011:* Kozi Hrádek (okr. Tábor). Předhradí, nebo hospodářské zázemí? Archaeologia Historica 36, s. 223 – 242.
- Hložek, J. – Menšík, P. 2013:* Kozi hrádek (okr. Tábor). Úloha vody v každodennosti i obraně hradu. In: Archeologické prospekce a nedestruktivní archeologie v Jihočeském kraji, kraji Vysočina, Jihomoravském kraji a v Dolním Rakousku. Sborník z konference. Jindřichův Hradec, s. 137 – 142.
- Hložek, J. – Menšík, P. 2014:* Hrady Příběnice a Příběničky jako součást zaniklé kulturní krajiny. Živá archeologie 14, s. 29 – 35.
- Hložek, J. – Menšík, P. 2014b:* Příspěvek k interpretaci broušeného artefaktu z hradu Týřova. Archeologie západních Čech 7, 46 – 50.
- Hložek, J. – Menšík, P. – Štaffen, Z. a kol. 2014:* Zaniklý lom v předpolí hradu Příběničky. K otázkám možnosti datace těžebních prací a hodnocení jejich vztahu k hradnímu areálu. AH 39, s. 539 – 547.
- Hrdlička, L. 1993:* Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. AR 45, 93 – 112.
- Hrdlička, L. 1997:* K výpovědi stratigrafického vývoje pražského hradu. AR 4, 649 – 662.
- Javorský, T. 2010:* Význam hradních zřícenin pro diversitu a druhové složení vegetace v krajině. Praha. (Rkp. dipl. pr.)

Ježek, M. 2012: Dva životy vsi v přemyslovském loveckém hvozdu. Bratronice v raném středověku. *Historická geografie* 38, 239 – 251.

Kavka, F. 1990: Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského. *Český časopis historický* 88, s. 225 – 251.

Klápště, J. (ed) 2002: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). *Mediaevalia archaeologica* 4. Praha – Most.

Klápště, J. 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Klimešová - Bačová, V. 2014: Příspěvek k poznání středověké a novověké keramické produkce na území Prahy 6 – Ruzyně. *Archaeologica Pragensia* 22, 609 – 617.

Kočka, V. 1936: Dějiny Rakovnícka. Rakovník.

Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000: Hradý českého Slezska. Opava.

Kovačiková, L. 2016: Zvířecí kosti z hradu Týřov. České Budějovice (rkp.).

Krahe, F. 1994: Burgen des deutschen Mittelalters. Grundriss-Lexikon. Würzburg.

Krenn, 2006: Burg und ihr Bauplatz. *Castrum Bene* 9, s. 217 – 230.

Křišuf, P. – Ziková, T. a kol. 2015: Výzkum krajiny: vybrané antropologické a archeologické metody. *Krofta, T. 2014:* Nedestruktivní výzkum hradu Třemšín a jeho okolní krajiny. Plzeň. (Rkp. dipl. pr.)

Plzeň.

Kuna, M. et al. 2004: Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle. Praha.

Květ, R. 2003: Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků. Praha.

Kyncl, T. – Vrbová, J. 2002: Dendrochronologické datování dřeva na hradě Týřov. *AR* 54, s. 687 – 689.

Kyncl, T. 2005: Dendrochronologické datování dřeva z věže hradu Týřova. *Průzkumy památek* 12, s. 89 – 90.

Liddiard, R. 2005: Castles in Context. Power, Symbolism and Landscape, 1066 – 1500. London.

Lněničková, J. 2004: Technologie a techniky výroby plochého skla v minulosti II. Výroba okenního skla v době gotické. *Glassrevue* 20.

Menclová, D. 1972: České hrady. Díl I. Praha.

Měchurová, Z. 2010: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech. *Archaeologica Historica* 35, 95 – 107.

- Měřínský, Z. 2007:* Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981 – 2006. Brtnice – Brno.
- Meyer, W. 1987:* Die mittelalterliche Burg als Wirtschaftszentrum. Château Gaillard 13, 127 – 137.
- Meyer, W. 2009:* Topographie und Baugrund, natürliche Vorgaben beim Burgenbau. Castrum Bene 9, s. 291 – 306.
- Mráz, B. 1988:* Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené. Praha.
- Musil, F. 2008:* Úvod do kastelologie. Hradec Králové.
- Neuhäuselová, Z. a kol. 2001:* Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Orna, J. a kol. 2011:* Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století. Plzeň.
- Peške, L. 1994:* Srovnání osteologických nálezů ze středověkých hradů Krašova a Tetína. Castellologica Bohemica 4, 283 – 298.
- Preusz, M. 2008:* Osobní hygiena ve hmotných pramenech 14. – počátku 17. století. Příspěvek k poznání vztahu člověka k osobní čistotě, kráse a zdraví. České Budějovice (rkp. dipl. pr.).
- Polcarová, T. 2008:* Keramika v Rakovníku na přelomu středověku a novověku. (Rkp. dipl. pr.) Plzeň.
- Profous, A. 1957:* Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4, S – Ž. Praha.
- Razím, V. 2002a:* K otázkám stavebního vývoje a původu hradu Týřova. Poznámky k metodice výzkumu hradů v bývalém královském hvozdu. AR 54, s. 625 – 680.
- Razím, V. 2002b:* O co mi jde v diskusi o Týřově. AR 54, s. 912 - 914.
- Razím, V. 2005:* K vývoji a interpretaci hradu Týřova ve 13. století. Průzkumy památek 12, s. 73 – 87.
- Razím, V. 2009:* 900 let hradu Křivoklátu. Praha.
- Renner, J. 1933:* Rakovnicko a Křivoklátsko v pověstech. Rakovník.
- Richter, M. 1982:* Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera. Praha.
- Ruttkay, A. 2004:* Feudalsitze und die Struktur der Besiedlung (Beiträge zur Typologie der Beziehungen im Gebiet der Slowakei). Castrum Bene 7, s. 203 – 241.
- Salač, V. 2013:* O rychlosti dopravy v době laténské a jejích hospodářských, politických a kulturních dopadech na společnost. AR 65, s. 89 – 132.
- Sedláčková, H. 2003:* „Goldscheisser“ z Nymburka. AH 28, 547 – 552.

Schwenk, S. 1997: Die Jagd im Spiegel mittelalterlicher Literatur und Jagdbücher. In: Rösener, W. 1997: Jagd und höfische Kultur im Mittelalter. Göttingen, 407 – 465.

Sklenář, K. 1998: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo. Praha.

Smetánka, Z. – Vencl, S. 1969: Kolonizační sídliště ve Stříbrném údolí u Sýkořic (o. Rakovník). AR 21, 395.

Stolz, D. – Stolzová, D. 2003: Vrcholně středověké nálezy z Hodyně a Zahořan (Okr. Beroun). Archeologie ve středních Čechách, 781 – 786.

Šimůnek, R. 2009: Krajina a příroda ve vnímání a myšlení středověkého člověka. Historická Geografie 35/1, s. 95 – 146.

Šimůnek, R. 2013: Reprezentace české středověké šlechty. Praha.

Štular, B. 2015: The social context of the 13th century in the landscape. In: Schmid, Ch. – Chichta, G. – Kühnreiter, T. – Holzner-Tobisch, K. (Hg.) 2015: Raumstrukturen und Raumausstattung auf Burgen in Mittelalter und Früher Neuzeit. Heigelberg, s. 327 – 350.

Tolasz, R. a kol. 2007: Atlas podnebí Česka. Praha – Olomouc.

Unger, J. 1999: Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie. Brno.

Varadzin, L. – Štefan, I. 2007: Raně středověká podhradní osada v Pšovce u Mělníka. Příspěvek k datování mladohradištní keramiky středočeského Polabí. AR 59, 116 – 129.

Varadzin, L. 2010: Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6. – 13. století v archeologických pramenech. AR 62, 17 – 71.

Vařeka, P. 1992: Mazanice – středověký stavební materiál v archeologických pramenech a problematika jeho interpretace. Sborník společnosti přátel starožitností 3, 105 – 110.

Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. AR 50, 123 – 137.

Vařeka, P. 2009: Pohled do kuchyně a na jídelní stůl. Výpověď keramických nálezů. In: Juřina, P. a kol. 2009: Náměstí republiky. Výzkum století. Praha.

Vávra, I. 1973: Řezenská a Norimberská cesta. Historická Geografie 11, s. 31 – 88.

Vlček, V. (ed.) 1984: Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. Praha.

Vondrušková, E. 2010: Okenní vitráže z Melic. Brno (Rkp. dipl. pr.).

Vyšohlíd, M. 2009: Keramické dýmky v archeologických nálezech a jejich vypovídací možnosti. Archeologie ve středních Čechách 13, 965 – 1000.

Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. PA 69, 171 – 238.

Zavřel, J. 2002: Petrografický průzkum hradu Týřova. AR 54, s. 681 – 686.

Zeune, J. 1996: Burgen. Die Symbole der Macht. Regensburg.

Žák, K. 2006: Týřov. In: Kukul, Z. 2010: Hrady Čech a Moravy. Z čeho jsou a na čem stojí. Praha. (Nepubl.)

Žák, K. – Cílek, V. – Danielisová, A. – Hlaváč, J. – Kadlec, J. – Kyncl, T. – Pokorný, P. – Světlík, I. 2010: Holocénní profil ve stavební jámě malé vodní elektrárny Hýskov a jeho přínos k poznání vývoje nivy Berounky. Český kras 34, s. 42 – 51.

INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://ags.cuzk.cz/dmr/#>

<https://geoportal.gov.cz>

www.mapy.cz

<http://mapy.geology.cz>